

Η εξέγερση της αξιοπρέπειας

Το ΦΤΑΝΕΙ ΠΙΑ! που διακηρύχτηκε από τους Ζαπατίστας στην κατάληψη του Σαν Κριστόμπαλ Δε λας Κάσας και έξι ακόμα δήμων της Τσιιάτας την πρώτη μέρα του 1994 ήταν η κραυγή της αξιοπρέπειας. Ο άνεμος που φύσηξε στον κόσμο, «αυτός ο άνεμος που έρχεται από τα κάτω, ο άνεμος της εξέγερσης, ο άνεμος της αξιοπρέπειας», έφερε «μια ελπίδα, την ελπίδα του μετασχηματισμού της αξιοπρέπειας και της εξέγερσης σε ελευθερία και αξιοπρέπεια». Όταν ο άνεμος κοπάσει, «όταν η θύελλα θα έχει περάσει, όταν η βροχή και η φωτιά θ' αφήσουν ξανά τη γη στην ησυχία της, ο κόσμος δεν θα είναι πλέον ο κόσμος, αλλά κάτι καλύτερο»¹.

Σ' ένα γράμμα, ένα μήνα αργότερα, που απευθύνεται από την Παράνομη Επαναστατική Ιθαγενική Επιτροπή σε μια άλλη ιθαγενική οργάνωση, στο Συμβούλιο για τα 500 Χρόνια Ιθαγενικής Αντίστασης, υπογραμμίζεται η θεμελιώδης σημασία της αξιοπρέπειας:

Ο πόνος που μας ένωσε μας έκανε να μιλήσουμε. Και ανακαλύψαμε ότι στα λόγια μας υπήρχε αλήθεια, μάθαμε πως στη γλώσσα μας δεν κατοικούσαν μόνο ο πόνος και η θλίψη, καταλάβαμε πως υπάρχει ελπίδα ακόμα στις καρδιές μας. Μιλήσαμε μεταξύ μας, κοιτάξαμε μέσα μας και κοιτάξαμε την ιστορία μας: είδαμε τους προγόνους μας να υποφέρουν και να αγωνίζονται, είδαμε τους παππούδες μας να αγωνίζονται, είδαμε τους πατέρες μας με την οργή στα χέρια, είδαμε πως δεν είχαν τελειώσει όλα, πως είχαμε το πιο πολύτιμο, αυτό που μας κράτησε στη ζωή, αυτό που μας επέτρεψε να σηκώνουμε το βήμα μας πάνω από φυτά και ζώα, και είδαμε, αδέρφια, ότι ήταν Η ΑΞΙΟΠΡΕΠΕΙΑ αυτό που είχαμε όλο κι όλο, και είδαμε πως είναι μεγάλη ντροπή να την έχουμε ξεχάσει, και είδαμε πως είναι καλή Η ΑΞΙΟΠΡΕΠΕΙΑ για να γίνουν οι άνθρωποι και πάλι άνθρωποι. Και κατοίκησε ξανά η αξιοπρέπεια την καρδιά μας, και ήμασταν ακόμα νέοι, και οι νεκροί, οι δικοί μας νεκροί είδαν ότι είμαστε νέοι ακόμα και μας κάλεσαν ξανά: στην αξιοπρέπεια, στον αγώνα.

Η αξιοπρέπεια, η άρνηση να δεχτείς την ταπείνωση και την απανθρωπιά, η άρνηση να συμβιβαστείς: η αξιοπρέπεια είναι ο πυρήνας της ζαπατίστικης επανάστασης, της επανάστασης. Όταν ξεσηκώθηκαν οι Ζαπατίστας έστησαν τη σημαία της αξιοπρέπειας όχι μόνο στο κέντρο της εξέγερσης στην Τσιιάτας, αλλά και στο κέντρο της αντιστασιακής σκέψης. Η αξιοπρέπεια δεν είναι ιδιαιτερότητα ή αποκλειστικότητα των ιθαγενών του νοτιοανατολικού Μεξικού: η πάλη για το μετασχηματισμό «της αξιοπρέπειας και της εξέγερσης σε ελευ-

---

* Ο John Holloway είναι καθηγητής κοινωνιολογίας στο Ινστιτούτο Κοινωνικών και Ανθρωπιστικών Επιστημών της Πουέμπλα του Μεξικού.

θερία και αξιοπρέπεια» (διατύπωση παράξενη αλλά σημαντική) είναι η πάλη της ανθρωπίνης ύπαρξης για ανθρωπινή ύπαρξη σε μια κοινωνία καταπιεστική, πάλη προεξέχουσας σημασίας για τη ζωή τόσο στο Εδιμβούργο, στην Αθήνα, στο Τόκιο ή στο Γιοχάνεσμπουργκ όσο και για τους αγώνες των λαών στη Ζούγκλα Λακαντόνα.

Αντικείμενο αυτού του δοκιμίου είναι να εξερευνήσει τι σημαίνει να τοποθετείς την αξιοπρέπεια (ή, καλύτερα, την ΑΞΙΟΠΡΕΠΕΙΑ) στο κέντρο της αντιστασιακής σκέψης. Στην ανάπτυξη των επιχειρημάτων θα πρέπει να δειχτεί γιατί ο «ζαπατισμός» δεν είναι ένα κίνημα που περιορίζεται στο Μεξικό και γιατί είναι σημαντικός για τον αγώνα δισεκατομμυρίων ανθρώπων σε όλο τον κόσμο για μια ζωή ανθρώπινη ενάντια-και-μέσα σε μια κοινωνία όλο και πιο απάνθρωπη.

Η αξιοπρέπεια σφυρηλατήθηκε στη ζούγκλα

Η εξέγερση της 1ης Γενάρη του 1994 προετοιμαζόταν πάνω από 10 χρόνια. Ο Ζαπατίστικος Στρατός για την Εθνική Απελευθέρωση (EZLN) γιορτάζει ως ημερομηνία ίδρυσής του την 17η Νοέμβρη του 1983. Μία μικρή ομάδα επαναστατών εγκαταστάθηκε στα βουνά της Ζούγκλας Λακαντόνα: «μία μικρή ομάδα αντρών και γυναικών, τρεις ιθαγενείς και τρεις μιγάδες».

Σύμφωνα με την αστυνομική εκδοχή, οι επαναστάτες ήταν μέλη των Δυνάμεων για την Εθνική Απελευθέρωση (FLN), μίας από τις πολλές αντάρτικες οργανώσεις που άνθιζαν στο Μεξικό στα τέλη της δεκαετίας του '60 και τις αρχές της δεκαετίας του '70, η οποία είχε ιδρυθεί στο Μοντερέν το 1969. Πολλά μέλη του FLN σκοτώθηκαν ή συνελήφθησαν το 1974, αλλά η οργάνωση επέζησε. Οι διακηρύξεις της, του 1980, την περιγράφουν σαν «μια πολιτικοστρατιωτική οργάνωση της οποίας σκοπός είναι η κατάληψη της πολιτικής εξουσίας από τους εργάτες της υπαίθρου και των πόλεων της Μεξικάνικης Δημοκρατίας και η εγκαθίδρυση λαϊκής σοσιαλιστικής δημοκρατίας». Η οργάνωση εμπνεόταν, σύμφωνα με τις διακηρύξεις της, από «την επιστήμη της ιστορίας και της κοινωνίας: το μαρξισμό-λενινισμό, που έχει αποδείξει την αξία του σε όλες τις επιτυχείς επαναστάσεις αυτού του αιώνα».

Οι αρχές χρησιμοποιούν την υποτιθέμενη καταγωγή του EZLN² για να δημιουργήσουν την εντύπωση ότι οι ιθαγενείς χειραγωγήθηκαν από έναν σκληρό πυρήνα επαγγελματιών επαναστατών που κατάγονται από την πόλη. Ωστόσο, και αφήνοντας κατά μέρος το ρατσισμό του, ένα τέτοιο επιχείρημα δεν κάνει τίποτε άλλο παρά να υπογραμμίζει την πιο σημαντική ερώτηση: εάν είναι βέβαιο, όπως λένε, ότι η μικρή ομάδα που ίδρυσε τον EZLN ήταν μέρος μιας ορθόδοξης μαρξιστικής-λενινιστικής ομάδας, τότε πώς μεταμορφώθηκε σ' αυτό που αναδύθηκε από τη ζούγκλα τις πρώτες ώρες του 1994; Ποιος ήταν ο δρόμος που διανύθηκε από το πρώτο στρατόπεδο της 17 Νοέμβρη του 1983 έως τη διακήρυξη της αξιοπρέπειας στο δημοτικό μέγαρο του Σαν Κριστόμπαλ; Το γεγονός ακριβώς ότι δεν είναι μια κλασική αντάρτικη ομάδα έχει δημιουργήσει επανειλημμένα σύγχυση στο κράτος για το πώς να τη μεταχειριστεί. Ακριβώς το γεγονός ότι δεν είναι μια ορθόδοξη επαναστατική ομάδα είναι που κάνει τον EZLN, θεωρητικά και πρακτικά, την πιο συγκινητική εξέλιξη, παγκόσμια, στην ανατρεπτική πολιτική σκηνή εδώ και πολλά χρόνια.

Τι ήταν λοιπόν αυτό που έμαθαν οι ιδρυτές του EZLN στη ζούγκλα; Ένα γράμμα, γραμμένο από τον Μάρκος, μιλάει για τη μεταμόρφωση με αυτόν τον τρόπο: «Δεν ήταν στις προθέσεις μας. Στην πραγματικότητα, το μόνο που σκοπεύαμε ήταν ν' αλλάξουμε τον κόσμο, τα υπόλοιπα τα αυτοσχεδιάζαμε. Όμως, η τετραγωνισμένη μας αντίληψη για τον κόσμο και την επανάσταση απόμεινε κατατασισμένη όταν ήρθε αντιμέτωπη με την ιθαγενική πραγματικότητα στην Τσιάπας. Από τη σύγκρουση βγήκε κάτι καινούργιο (που δεν πάει να πει απαραίτητα «καλό»), αυτό που σήμερα είναι γνωστό σαν «νεοζαπατισμός». Η αντιπαράθεση με την ιθαγενική πραγματικότητα συνέβη στο βαθμό που οι ζαπατίστας όλο και εισέδυσαν στις κοινότητες της Ζούγκλας Λακαντόνα. Στην αρχή η ομάδα των επαναστατών κράτησε την απομόνωσή της, γυμναζόταν στα βουνά, αύξανε σιγά σιγά τα μέλη της. Αργότερα άρχισαν να αναπτύσσουν επαφή με τις κοινότητες, αρχικά μέσω οικογενειακών δεσμών, και μετά, από το 1985 περίπου, με πιο ανοιχτό και οργανωμένο τρόπο. Κάθε φορά όλο και πιο πολλές κοινότητες ζητούσαν τη βοήθεια των ζαπατίστας για να προστατευτούν από την αστυνομία ή τις «λευκές φρουρές», κάθε φορά όλο και πιο πολλές κοινότητες γίνονταν ζαπατίστικες: μερικά από τα μέλη τους οργανώνονταν κατευθείαν στον EZLN, μερικοί γίνονταν μέρος της πολιτοφυλακής, οι υπόλοιποι πρόσφεραν υλική στήριξη στους επαναστάτες. Λίγο λίγο ο EZLN μεταμορφωνόταν: από αντάρτικη ομάδα μετατράπηκε σε ένοπλη κοινότητα.

Από μερικές απόψεις αυτή η κοινότητα ήταν ιδιαίτερη. Οι κοινότητες της Ζούγκλας Λακαντόνα έχουν σχηματιστεί πρόσφατα: οι περισσότερες ιδρύθηκαν τη δεκαετία του '50 και του '60, όταν η κυβέρνηση προωθούσε τον αποικισμό της ζούγκλας από χωρικούς χωρικούς γη. Ο κόσμος τους είχε μια μακρά παράδοση σκληρών αγώνων, ήδη πριν το σχηματισμό των κοινοτήτων αλλά και μετά, στις δεκαετίες του '70 και του '80. Οι κάτοικοι της ζούγκλας αγωνίζονταν για να αποκτήσουν αρκετή γη που θα επέτρεπε την επιβίωσή τους, αγωνίζονταν για να εξασφαλίσουν και νομικά τη γη τους, πάλευαν για να υπερασπίσουν την ύπαρξή τους ενάντια στον επεκτατισμό των μεγάλων κτηνοτρόφων, αγωνίζονταν ιδιαίτερα για να αντισταθούν στην απειλή που συνεπάγονταν γι' αυτούς δύο κυβερνητικά μέτρα: Η Νομοθετική Πράξη για τη Ζούγκλα Λακαντόνα, που απειλούσε με απαλλοτριώσεις μεγάλο κομμάτι της ζούγκλας, και η μεταρρύθμιση το 1992 του άρθρου 27 του Συντάγματος, το οποίο ανοίγοντας το δρόμο για την ιδιωτικοποίηση της γης υπονόμει το σύστημα συλλογικής κατοχής της γης. Οι κοινότητες της Ζούγκλας Λακαντόνα είναι ιδιαίτερες από πολλές απόψεις, ωστόσο είναι πιθανό πως η αναθεώρηση της επαναστατικής θεωρίας και πρακτικής θα είχε συμβεί με όποια κοινότητα και να έρχονταν σε επαφή οι επαναστάτες: το σημαντικό δεν ήταν τόσο τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της Ζούγκλας Λακαντόνα, όσο η μεταμόρφωση μιας ομάδας στρατευμένων νεαρών σε ένοπλη κοινότητα αποτελούμενη από γυναίκες, άντρες, παιδιά, γέροντες και αρρώστους, ο καθένας τους με τον καθημερινό του αγώνα όχι απλά για να επιβιώσει αλλά και για να είναι άνθρωπος.

Οι ζαπατίστας έμαθαν τον πόνο των κοινοτήτων: τη φτώχεια, την πείνα, τις συνεχείς ενοχλήσεις εκ μέρους των αρχών και των λευκοφρουρών, τους μη αναγκαίους θανάτους από ιάσιμες αρρώστιες. Όταν, σε μια συνέντευξη, ρώτησαν τον Μάρκος ποιος θάνατος τον είχε συγκλονίσει, διηγήθηκε πώς ένα κοριτσάκι τριών ή τεσσάρων χρόνων, η Πατίτσα (Πατρίτσια), πέθανε μέσα στα χέρια του σ' ένα χωριό. Σήκωσε πυρετό στις έξι το απόγευμα,

στις δέκα ήταν νεκρή: δεν υπήρχε στο χωριό κανένα φάρμακο για να ρίξει τον πυρετό. «Κι έτσι συνέβη ξανά και ξανά, ήταν κάτι το καθημερινό, τόσο καθημερινό που αυτές οι γεννήσεις ούτε καν λογαριάζονταν. Για παράδειγμα, η Πατίτσα δεν είχε ληξιαρχική πράξη γέννησης, που πάει να πει ότι για τη χώρα ποτέ δεν υπήρξε, έτσι ούτε κι ο θάνατός της υπήρξε ποτέ. Και έτσι ήταν για χιλιάδες και χιλιάδες, όσο μεγάλωνε η δύναμή μας στις κοινότητες και είχαμε περισσότερους πληθυσμούς, τόσο περισσότεροι σύντροφοι πέθαιναν. Και ο θάνατος που ήδη ήταν φυσικός άρχισε τώρα να γίνεται δικός μας». Από τέτοιες εμπειρίες προέκυψε η πεποίθηση ότι η επανάσταση ήταν κάτι που οι ζαπατίστας το όφειλαν στα παιδιά τους: «Εμείς, οι πατεράδες τους, οι μανάδες τους, οι αδερφές και οι αδερφοί τους, αποφασίσαμε να μη θέλουμε πλέον να φέρουμε την ευθύνη ότι δεν κάνουμε τίποτα για τα αγόρια και τα κορίτσια μας»³.

Έμαθαν τους αγώνες του κόσμου, τους αγώνες του παρόντος και τους αγώνες του παρελθόντος, τον συνεχή αγώνα παρελθόντος και παρόντος. Η κουλτούρα του κόσμου είναι κουλτούρα αγώνα. Ο Μάρκος μιλάει για τις ιστορίες που αφηγούνται γύρω από τη φωτιά τη νύχτα στο βουνό: «ιστορίες για εξαφανισμένους, για νεκρούς, για αγώνες παλιότερους, για πράγματα περασμένα, που ανακατεύονται πολύ. Μιλάνε για την επανάσταση (τη Μεξικάνικη Επανάσταση, την περασμένη, όχι αυτή που γίνεται τώρα εδώ) και κατά διαστήματα η επανάσταση φαίνεται να μπερδεύεται με την εποχή της αποικιοκρατίας κι άλλοτε πάλι με την προϊσπανική εποχή». Η κουλτούρα του αγώνα διαπερνά τα ανακοινωθέντα των ζαπατίστας, πολλές φορές με τη μορφή ιστοριών και μύθων: οι ιστορίες του γερο-Αντόνιο είναι ένας προσφιλής τρόπος να μεταδώσεις μια κουλτούρα ποτισμένη με τη σοφία του αγώνα.

Και έμαθαν να ακούνε. «Αυτό είναι το μεγάλο μάθημα που έδωσαν οι ιθαγενικές κοινότητες στον αρχικό EZLN. Ο αρχικός EZLN, αυτός που σχηματίστηκε το 1983, ήταν μια πολιτική οργάνωση, με την έννοια ότι είχε διακήρυξεις και έπρεπε να εφαρμόσει αυτές τις διακηρύξεις. Οι ιθαγενικές κοινότητες τον διδάσκουν ν' ακούει κι αυτό είναι που μάθαμε εμείς: Το κυριότερο μάθημα που πήραμε από τους ιθαγενείς είναι ότι πρέπει να μάθεις ν' ακούς, ν' αφουγκράζεσαι»⁴. Το να μάθουν ν' ακούνε συνεπαγόταν την ενσωμάτωση καινούργιων προοπτικών και καινούργιων αντιλήψεων στη θεωρία τους. Το να μάθουν ν' ακούνε σήμαινε και να μάθουν να μιλάνε, όχι μόνο να εξηγούν τα πράγματα με διαφορετικό τρόπο αλλά και να τα σκέφτονται με διαφορετικό τρόπο.

Πάνω απ' όλα το να μάθουν ν' ακούνε συνεπαγόταν αλλαγή αντίληψης. Η επαναστατική παράδοση του να διακηρύττεις δεν είναι απλά ένα κακό τέχνασμα. Έχει μια θεωρητική βάση στέρεα θεμελιωμένη στις αντιλήψεις του μαρξισμού-λενινισμού. Απορρέει, από τη μία πλευρά, από την ιδέα ότι η θεωρία (η ταξική συνείδηση) πρέπει να μεταφερθεί στις μάζες από το κόμμα και, από την άλλη, από την αντίληψη ότι ο καπιταλισμός πρέπει να αναλύεται από τα πάνω, εκκινώντας από την κίνηση του κεφαλαίου και όχι από την κίνηση του αγώνα ενάντια στο κεφάλαιο. Όταν η έμφαση δίνεται στο να ακούς, αυτές οι δύο θεωρητικές βεβαιότητες υπονομεύονται: δεν είναι πια δυνατό να δεις τη θεωρία σαν κάτι που έρχεται απ' έξω, δεδομένου ότι είναι ολοφάνερα το προϊόν μιας καθημερινής πρακτικής. Και ο ιμπεριαλισμός, ως σημείο εκκίνησης του θεωρητικού στοχασμού, αντικαθίσταται από την αξιοπρέπεια.

Μπορούμε να υποθέσουμε ότι η αξιοπρέπεια δεν ήταν μέρος του εννοιολογικού οπλο-

στασίον των επαναστατών που εισχώρησαν στη ζούγκλα. Δεν είναι μια λέξη που εμφανίζεται συχνά στη βιβλιογραφία της μαρξιστικής παράδοσης⁵. Θα μπορούσε ν' αναπτυχθεί σαν επαναστατική έννοια μόνο στην πορεία μιας επανάστασης δημιουργημένης από ανθρώπους γαλουχημένους στην αξιοπρέπεια της αντίστασης. Αλλά από τη στιγμή που εμφανίζεται σαν θεμελιώδης έννοια, συνεπάγεται ριζική επανατοποθέτηση του επαναστατικού σχεδιασμού, θεωρητικά αλλά και με οργανωτικούς όρους. Η σύλληψη της επανάστασης στην ολότητά της γυρνάει ανάποδα: από το να είναι μια απάντηση, η επανάσταση μετατρέπεται σε ερώτημα. Το «ρωτώντας βαδίζουμε» αναδύεται ως θεμελιώδης αρχή του επαναστατικού κινήματος, ως η ριζοσπαστική δημοκρατική αντίληψη που είναι ο πυρήνας του ζαπατίστικου καλέσματος για «ελευθερία, δημοκρατία, δικαιοσύνη». Η επανάσταση πάει μπροστά ρωτώντας όχι διακηρύττοντας. Ή, καλύτερα, η επανάσταση είναι να ρωτάς αντί να διακηρύσσεις, είναι η διάλυση των σχέσεων εξουσίας.

Και σ' αυτό το σημείο οι επαναστάτες έμαθαν από την παράδοση των ιθαγενικών κοινοτήτων. Η ιδέα και η πρακτική της βασικής αρχής της οργάνωσής τους, «να κυβερνάς υπακούοντας», έλκει την καταγωγή της από τις κοινότητες, στις οποίες όλες οι σημαντικές αποφάσεις συζητούνται μέχρι να υπάρξει συναίνεση, και όπου όλοι όσοι κατέχουν αξιώματα είναι άμεσα ανακλητοί εάν δεν ικανοποιούν την κοινότητα, εάν δεν κυβερνάνε υπακούοντας. Έτσι, η απόφαση για την κήρυξη του πολέμου δεν πάρθηκε από μια κεντρική επιτροπή, αλλά συζητήθηκε από όλες τις κοινότητες στις συνελεύσεις τους. Όλη η οργάνωση είναι δομημένη σύμφωνα με την ίδια αρχή: το κεντρικό όργανο, η Παράνομη Επαναστατική Ιθαγενική Επιτροπή, αποτελείται από ανακλητούς εκλεγμένους αντιπροσώπους από τις διαφορετικές εθνοτικές ομάδες (τοσοτίλες, τσελάλες, τοχολομπάλες, τσόλες), και κάθε εθνοτική ομάδα και κάθε περιοχή έχει τη δική της επιτροπή εκλεγμένη σύμφωνα με την ίδια αρχή.

Οι αλλαγές που σφυρηλατήθηκαν αυτά τα δέκα χρόνια της αναμέτρησης, ανάμεσα στις κληρονομημένες από την επανάσταση ιδέες και την πραγματικότητα των ιθαγενικών λαών, ήταν πολύ βαθιές. Με τα λόγια του Μάρκος: «Πιστεύω πως η δική μας μοναδική αρετή ως θεωρητικών ήταν ότι είχαμε την ταπεινότητα να αναγνωρίσουμε πως το θεωρητικό μας σχήμα δεν λειτουργούσε, πως ήταν πολύ περιορισμένο, και πως έπρεπε να το προσαρμόσουμε στην πραγματικότητα που μας επιβαλλόταν». Ωστόσο, το αποτέλεσμα δεν ήταν να επιβληθεί η πραγματικότητα στη θεωρία, αλλά η αναμέτρηση με την πραγματικότητα έδωσε τόπο σε μια καινούργια και εξαιρετικά πλούσια θεώρηση της επαναστατικής πρακτικής.

Η εξέγερση της αξιοπρέπειας είναι μη προσδιορισμένη

Μια επανάσταση που ακούει, μια επανάσταση που έχει σαν σημείο εκκίνησης την αξιοπρέπεια των εξεγερμένων, είναι αναπόφευκτα μια επανάσταση μη προσδιορισμένη, μια επανάσταση στην οποία η διάκριση ανάμεσα σε επανάσταση και εξέγερση χάνει το νόημά της. Η επανάσταση είναι μια κίνηση από, όχι μια κίνηση προς, μια εκκίνηση και όχι ένα τέρμα.

Δεν υπάρχει κανένα μεταβατικό πρόγραμμα, κανέναν προκαθορισμένο σκοπό. Υπάρ-

χει, προφανώς μια πρόταση: μια κοινωνία βασισμένη στην αξιοπρέπεια, ή, με το λεξιλόγιο των ζαπατίστας, στη «δημοκρατία, την ελευθερία και τη δικαιοσύνη». Ωστόσο, πουθενά δεν προσδιορίζεται επακριβώς τι πάει να πει αυτό, ούτε ποια είναι τα συγκεκριμένα και απαραίτητα βήματα για να γίνει κατορθωτό. Αυτό έχει γίνει αντικείμενο κριτικής πολλές φορές από κόσμο που είναι γαλουχημένος στην κλασική επαναστατική παράδοση, ως δείγμα έλλειψης πολιτικής ωριμότητας από μεριάς των Ζαπατίστας ή ως απόδειξη του ρεφορμισμού τους. Στην πραγματικότητα, όμως, είναι η λογική συνέπεια του να βάζεις στο κέντρο της επαναστατικής διαδικασίας την αξιοπρέπεια. Εάν η επανάσταση οικοδομείται με σημείο εκκίνησης την αξιοπρέπεια του κόσμου που βρίσκεται σε αγώνα, εάν θεμελιώδης αρχή είναι η ιδέα του «βαδίζουμε ρωτώντας», έπεται ότι η επανάσταση πρέπει να είναι αυτοδημιουργούμενη, μια επανάσταση που δημιουργείται κατά τη διάρκεια του αγώνα. Εάν η επανάσταση είναι δημοκρατική, όχι μόνο με την έννοια ότι έχει τη δημοκρατία σαν σκοπό της, αλλά και με την έννοια ότι είναι δημοκρατική όσον αφορά τις μορφές του αγώνα, τότε είναι αδύνατο να προκαθορίσεις το δρόμο της, ή ακόμα και να υποθέσεις ένα ακριβές σημείο τέλους. Ενώ η αντίληψη που επικράτησε αυτόν τον αιώνα για την επανάσταση ήταν κατά κύριο λόγο εργαλειακή⁶, κατανοώντας την σαν ένα μέσο σχεδιασμένο για να φθάσει σε ένα στόχο, αυτή η αντίληψη διαλύεται αμέσως εάν το σημείο εκκίνησης είναι η αξιοπρέπεια εκείνων που αγωνίζονται. Η εξέγερση της αξιοπρέπειας μας υποχρεώνει να σκεφτούμε την επανάσταση με άλλο τρόπο, ως μια εξέγερση που δεν επιδέχεται προσδιορισμό ούτε περιγραφή, μια εξέγερση που υπερβαίνει, μια επανάσταση που από τη φύση της είναι αμφιλεγόμενη και αντιφατική.

Η ζαπατίστικη εξέγερση είναι κατά κύριο λόγο εξέγερση των ιθαγενών λαών που ζουν στη Ζούγκλα Λακαντόνα, των τσελάτες, τσοτσίλες, τσόλες και τοχολομπάλες που ζουν σ' αυτή τη μεριά της πολιτείας της Τσιάπας. Οι συνθήκες ζωής αυτών των λαών ήταν (και είναι) τέτοιες που γι' αυτούς το μοναδικό δίλημμα είναι να πεθάνουν χωρίς αξιοπρέπεια, τον αργό θάνατο της ανυπόφορης μίζεριας, ή να πεθάνουν με αξιοπρέπεια, το θάνατο εκείνων που αγωνίζονται. Η κυβέρνηση προσπάθησε να βάλει σε ένα πλαίσιο την εξέγερση, να την προσδιορίσει ως ένα πρόβλημα που περιορίζεται στην πολιτεία της Τσιάπας, οι Ζαπατίστας όμως αρνήθηκαν να δεχτούν αυτό τον προσδιορισμό. Αυτή ήταν και η βασική αιτία της διακοπής του πρώτου γύρου συνομιλιών, στο διάλογο του Σαν Κριστόμπαλ.

Η ζαπατίστικη εξέγερση είναι η επιβεβαίωση της ιθαγενικής αξιοπρέπειας. Οι πρώτες λέξεις της Διακήρυξης της Ζούγκλας Λακαντόνα, που διαβάστηκαν από το μπαλκόνι του δημοτικού μεγάρου του Σαν Κριστόμπαλ τα ξημερώματα της 1ης Γενάρη του 1994, ήταν: «είμαστε προϊόν 500 χρόνων αγώνα». Η εξέγερση άρχισε ένα χρόνο μετά από τις εκδηλώσεις που έλαβαν χώρα σε όλη την Αμερική για τα 500 χρόνια της «ανακάλυψής» της από τον Κολόμβο. Με αυτή την ευκαιρία, τον Οκτώβρη του 1992, οι ζαπατίστας είχαν ήδη παρελάσει στο Σαν Κριστόμπαλ, όταν κάπου δέκα χιλιάδες ιθαγενείς, στην πλειοψηφία τους ζαπατίστας, κατέκλυσαν τους δρόμους της πόλης. Μετά την 1η Γενάρη του 1994, οι ζαπατίστας έγιναν το κέντρο ενός όλο και πιο δυναμικού ιθαγενικού κινήματος στο Μεξικό. Όταν ο EZLN άρχισε το διάλογο με την κυβέρνηση τον Απρίλη του 1995, στο Σαν Αντρές Λαρράινσαρ, το πρώτο θέμα συζήτησης ήταν τα δικαιώματα και η κουλτούρα των ιθαγενών. Οι ζαπατίστας χρησιμοποίησαν το διάλογο για να ενοποιήσουν τους ιθαγενικούς

αγώνες, προσκαλώντας αντιπροσώπους από όλες τις ιθαγενικές οργανώσεις, ως συμβούλους ή προσκεκλημένους στα τραπέζια του διαλόγου και τελειώνοντας με ένα Ιθαγενικό Φόρουμ στο Σαν Κριστόμπαλ το Γενάρη του 1996. Το Ιθαγενικό Φόρουμ οδήγησε με τη σειρά του στην ίδρυση του Εθνικού Ιθαγενικού Συμβουλίου το οποίο έδωσε μια εθνική διάσταση στους αγώνες που πριν ήταν διάσπαρτοι.

Ωστόσο, το ζαπατίστικο κίνημα δεν ισχυρίστηκε ποτέ ότι είναι μόνο ένα ιθαγενικό κίνημα. Πάντα δήλωνε ότι αγωνίζεται για μια πιο πλατιά αιτία. Ο αγώνας του είναι για όλους τους «χωρίς φωνή, χωρίς πρόσωπο, χωρίς μέλλον», μια κατηγορία που εκτείνεται πολύ πιο πέρα από τους ιθαγενείς λαούς. Τα αιτήματά του (δουλειά, γη, κατοικία, τροφή, περίθαλψη, εκπαίδευση, ανεξαρτησία, ελευθερία, δημοκρατία, δικαιοσύνη, ειρήνη...) δεν περιορίζονται στο ιθαγενικό κίνημα: είναι αιτήματα που αφορούν όλους. Το κίνημα είναι ένα κίνημα εθνικής απελευθέρωσης, ένα κίνημα για την απελευθέρωση όλων, όχι μόνο των ιθαγενών.

Το γεγονός ότι ο EZLN είναι Στρατός για την Εθνική Απελευθέρωση μοιάζει να δίνει έναν καθαρό ορισμό του κινήματος. Εάν παρατηρήσουμε άλλα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα (και αντάρτικα) σε διάφορα μέρη του κόσμου (Βιετνάμ, Αγκόλα, Μοζαμβίκη, Καμπότζη, Νικαράγουα κ.λπ.) το πλαίσιο μοιάζει ξεκάθαρα ορισμένο και θεμελιωμένο: αυτά τα κινήματα προωθούν τυπικά την απελευθέρωση μιας εθνικής περιοχής από την επιρροή μιας ξένης δύναμης (αποικιακής ή νεοαποικιακής) και την εγκαθίδρυση μιας κυβέρνησης ικανής να προωθήσει ριζοσπαστικές κοινωνικές αλλαγές και εθνική αυτόνομη οικονομία. Εάν το ζαπατίστικο κίνημα ήταν ένα εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα με αυτήν την έννοια, θα υπήρχαν λίγοι λόγοι για να μας συγκινήσει: θα ήταν άξιο της στήριξής μας και της αλληλεγγύης μας, αλλά δεν θα υπήρχε τίποτε ριζικά καινούργιο. Πράγματι, αυτή ήταν μια άποψη που υιοθετήθηκε από μερικούς αναλυτές⁷.

Εάν όμως δούμε από πιο κοντά, αυτός ο προφανής ορισμός του «Εθνικοαπελευθερωτικού Στρατού» αρχίζει να διαλύεται. Στα συμφραζόμενα της εξέγερσης, ο όρος «εθνική απελευθέρωση» υποδηλώνει ξεκάθαρα ένα κίνημα προς τα έξω και όχι ένα κίνημα προς τα μέσα: «εθνικό» με την έννοια του «όχι μόνο της Τσιάπας» ή «όχι μόνο ιθαγενικό», και όχι με την έννοια του «όχι αλλότριον»⁸. «Το έθνος» χρησιμοποιείται επίσης στα ανακοινωθέντα των Ζαπατίστας με την έννοια της «πατρίδας»: ο τόπος που μας έλαχε να ζούμε, ο τόπος που πρέπει να υπερασπίσουμε όχι μόνο από τους μπερλιαριστές αλλά και (και μάλιστα πιο άμεσα) από το κράτος. Το «έθνος» αντιπαράθεται στο «κράτος», με τέτοιο τρόπο ώστε η εθνική απελευθέρωση μπορεί να γίνει κατανοητή ακόμα και ως απελευθέρωση του Μεξικού από το μεξικάνικο κράτος ή ως υπεράσπιση του Μεξικού (ή οποιασδήποτε άλλης κοινωνίας) ενάντια στο κράτος. Το «έθνος» μ' αυτήν την έννοια αναφέρεται στην ιδέα του να αγωνίζεσαι εκεί που σου έτυχε να ζήσεις, ενάντια στην καταπίεση, να αγωνίζεσαι για την αξιοπρέπεια. Το γεγονός ότι το ζαπατίστικο κίνημα είναι ένα κίνημα εθνικής απελευθέρωσης δεν το περιορίζει στο Μεξικό. Ως εκ τούτου μπορεί να γίνει κατανοητό σαν κίνημα απελευθέρωσης όπου κι αν βρισκείται κανείς. Ο αγώνας για την αξιοπρέπεια δεν μπορεί να περιοριστεί σε εθνικά σύνορα: Η αξιοπρέπεια, στην υπέροχη φράση που χρησιμοποιεί ο Μάρκος στην έναρξη της Διηπειρωτικής Συνάντησης που έγινε στη Ζούγκλα Λακαντόνα τον Ιούλη του 1996, «είναι αυτή η πατρίδα δίχως εθνικότητα, αυτό το ουράνιο τόξο που εί-

ναι ταυτόχρονα και γέφυρα, εκείνος ο ψίθυρος της καρδιάς ανεξάρτητα από το αίμα που της δίνει ζωή, εκείνη η εξεγερμένη ασέβεια που ξεφτιλίζει σύνορα, τελωνεία και πολέμους». Συνεπώς με αυτή την ερμηνεία της εθνικής απελευθέρωσης είναι ένα από τα πιο βασικά συνθήματα των ζαπατίστας τα τελευταία χρόνια, το θέμα της Διηπειρωτικής Συνάντησης: «για την ανθρωπότητα και ενάντια στο νεοφιλελευθερισμό».

Ο ανοιχτός και μη προσδιορισμένος χαρακτήρας του ζαπατίστικου κινήματος συνοψίζεται στην ιδέα ότι είναι μια επανάσταση, και όχι μια Επανάσταση («με μικρά, για να αποφύγουμε την πολεμική από τις πολλές πρωτοπορίες και τους φρουρούς της “ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ”»)⁹. Είναι μια επανάσταση, γιατί η διεκδίκηση της αξιοπρέπειας σε μια κοινωνία που είναι θεμελιωμένη στην άρνησή της, μπορεί να τελεσφορήσει μόνο μέσα από έναν ριζοσπαστικό μετασχηματισμό της κοινωνίας. Αλλά, δεν είναι μια Επανάσταση με την έννοια ότι συνιστά ένα μεγάλο σχέδιο, με την έννοια ότι αποτελεί ένα κίνημα σχεδιασμένο να φέρει εις πέρας τον Μεγάλο Αγώνα που θα αλλάξει τον κόσμο. Η αξίωσή της να είναι επαναστατική βασίζεται όχι στην προετοιμασία του μελλοντικού Συμβάντος, αλλά στην ίδια την αντιστροφή σήμερα της κυρίαρχης οπτικής, στην επιμονή της να βλέπει τον κόσμο από μια οπτική εντελώς ασύμβατη με τον κόσμο τέτοιος που είναι: από την οπτική της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Η επανάσταση αναφέρεται στο υπαρκτό τώρα, όχι στην εργαλειοποίηση του μέλλοντος.

Η εξέγερση της αξιοπρέπειας είναι μια εξέγερση ενάντια στον προσδιορισμό

Ο μη προσδιορισμένος και ανοιχτός χαρακτήρας του ζαπατίστικου κινήματος προκαλεί μερικές φορές απογοήτευση σε εκείνους που είναι εκπαιδευμένοι σε μια πιο καθαρή επαναστατική παράδοση. Ωστόσο, πίσω από την έλλειψη προσδιορισμού υπάρχει ένα σημείο πιο σημαντικό. Η έλλειψη προσδιορισμού δεν είναι αποτέλεσμα μιας θεωρητικής ανικανότητας: το αντίθετο, η επανάσταση ουσιαστικά αρνείται τον προσδιορισμό.

Η κλασική λενινιστική αντίληψη της επανάστασης είναι αποφασιστικά προσδιοριστική. Ο πυρήνας της είναι η αντίληψη ότι οι αγώνες της εργατικής τάξης είναι ουσιαστικά περιορισμένοι, δεν μπορούν να πάνε πέρα από ρεφορμιστικές διεκδικήσεις, εάν δεν τις μεσολαβήσει ένα επαναστατικό κόμμα. Η εργατική τάξη είναι ένα «αυτοί» που δεν μπορεί να ξεπεράσει ορισμένα όρια χωρίς εξωτερική μεσολάβηση. Η αυτοχειραφέτηση του προλεταριάτου είναι αδύνατη¹⁰.

Η έμφαση στην αξιοπρέπεια τοποθετεί στο κέντρο το απεριορίστο: όχι απλά το απροσδιόριστο αλλά αυτό που αρνείται τον προσδιορισμό. Η αξιοπρέπεια είναι μια δύναμη που ξεπερνάει τον ίδιο τον εαυτό της. Η κατάφαση της αξιοπρέπειας υποδηλώνει την πραγματικότητα της άρνησής της. Η αξιοπρέπεια, λοιπόν, είναι ο αγώνας ενάντια στην άρνηση της αξιοπρέπειας, ο αγώνας για την πραγμάτωσή της. Η αξιοπρέπεια είναι και δεν είναι: είναι ο αγώνας ενάντια στην ίδια της την άρνηση. Εάν επρόκειτο απλά για την επιβεβαίωση κάποιας κατάστασης που ήδη υπάρχει, θα συνιστούσε μια έννοια απολύτως ανίσχυρη, μια ανόητη αυτάρεσκη κατάφαση. Εάν επρόκειτο πάλι για την επικύρωση κάποιας κατάστασης που δεν υπάρχει, τότε θα ήταν μια κενή φαντασίωση ή μια θρησκευτική επιθυμία. Μόνο

σαν αγώνας ενάντια στην ίδια της την άρνηση έχει νόημα η αξιοπρέπεια. Κάποιος έχει αξιοπρέπεια ή αλήθεια¹¹ μονάχα αγωνιζόμενος ενάντια στην αναξιοπρέπεια ή στη σημερινή αναλήθεια. Η αξιοπρέπεια συνεπάγεται ένα διαρκές κίνημα ενάντια στα όρια που βάζει το υπαρκτό, μια ανατροπή και υπέρβαση των προσδιορισμών.

Ο αγώνας για την αξιοπρέπεια δεν είναι αποκλειστικό χαρακτηριστικό των ιθαγενών του νοτιοανατολικού Μεξικού, ούτε όσων συμμετέχουν ανοιχτά στους επαναστατικούς αγώνες, είναι απλώς ένα χαρακτηριστικό της ζωής σε μια κοινωνία καταπιεστική. Είναι η κραυγή «φτάνει πια!» που είναι αξεχώριστη από την εμπειρία της καταπίεσης. Η καταπίεση ποτέ δεν μπορεί να είναι απόλυτη: όποια και να είναι η μορφή της, είναι πάντα μία καταπίεση που αντιμετωπίζει μία αντίσταση, η απανθρωποποίηση που αντιμετωπίζει την ανθρωπιά. Η αξιοπρέπεια είναι η άλλη πλευρά, πολλές φορές λησμονημένη, πολλές φορές υπονομευμένη, αυτού που ο Μαξ αποκαλούσε αποξένωση: είναι ο αγώνας για την ανατροπή της αποξένωσης, για την αποφετιχοποίηση.

Η αξιοπρέπεια είναι η ζωντανή εμπειρία που δείχνει πως ο κόσμος δεν είναι έτσι, ότι τα πράγματα δεν είναι έτσι όπως παρουσιάζονται. Είναι η απόρριψη του θετικισμού, η απόρριψη αυτών των μορφών σκέψης που μοιράζονται την ιδέα του ότι «έτσι είναι τα πράγματα». Είναι η κραυγή της ύπαρξης εκείνου που αποσιωπάται από τον «κόσμο που είναι», είναι το να αρνείσαι τον αποκλεισμό εξαιτίας αυτού που είσαι, είναι η κραυγή ενάντια στο να είσαι ξεχασμένος, η κραυγή ενάντια στον κατακερματισμό του κόσμου από τους διαφορετικούς κλάδους των κοινωνικών επιστημών, αυτούς τους κλάδους που τεμαχίζουν την πραγματικότητα και, τεμαχίζοντάς την, αποκλείουν καταπιέζοντας τους ήδη καταπιεσμένους. Η αξιοπρέπεια είναι η κραυγή «εδώ είμαστε!», το «εδώ είμαστε!» των ιθαγενών λαών των λησμονημένων από τη νεοφιλελεύθερη νεωτερικότητα, το «εδώ είμαστε!» του ολοένα και αυξανόμενου αριθμού των φτωχών που η ύπαρξή τους, για κάποιο λόγο, δεν αντικατοπτρίζεται στις στατιστικές οικονομικής ανάπτυξης και τα χρηματιστηριακά δελτία, το «εδώ είμαστε!» των ομοφυλοφίλων που η σεξουαλικότητά τους ήταν απαρνημένη για τόσο καιρό, το «εδώ είμαστε!» των ηλικιωμένων που είναι καταδικασμένοι να πεθάνουν σε άσυλα, ιδίως στις πλούσιες χώρες, το «εδώ είμαστε!» των εγκλωβισμένων στο σπίτι γυναικών, το «εδώ είμαστε!» των εκατομμυρίων χωρίς χαρτιά μεταναστών¹² που δεν βρίσκονται εκεί που επίσημα θα έπρεπε να βρίσκονται. Η αξιοπρέπεια είναι η κραυγή εκείνων που δεν ακούγονται, η φωνή των χωρίς φωνή. Η αξιοπρέπεια είναι η αλήθεια της απαρνημένης αλήθειας.

«Εμείς, οι πλέον λησμονημένοι, δεν αντέχαμε πια να πεθαίνουμε λησμονημένοι και ταπεινωμένοι. Γιατί το να πεθαίνεις δεν πονάει, αυτό που πονάει είναι η λήθη. Ανακαλύψαμε λοιπόν πως πια δεν υπήρχαμε, πως οι κυβερνώντες μάς είχαν ξεχάσει στην ευφορία των αριθμών και των συντελεστών ανάπτυξης. Μια χώρα που ξεχνάει τον εαυτό της είναι μια χώρα θλιβερή, μια χώρα που ξεχνάει το παρελθόν της είναι μια χώρα χωρίς μέλλον. Πήραμε λοιπόν τα όπλα και εισβάλαμε στις πόλεις, εκεί που για ζώα μας είχαν. Πήγαμε και είπαμε στον ισχυρό: “εδώ είμαστε!”, και στη χώρα ολόκληρη φωνάξαμε: “εδώ είμαστε!”. Και κοιτάξτε πώς έχουν τα πράγματα: για να μας δουν, κρύψαμε τα πρόσωπά μας. Για να μας ονομάσουν, αρνηθήκαμε το όνομα μας. Παίζουμε στο στοίχημα το παρόν για να έχουμε μέλλον. Και για να ζήσουμε, πεθαίνουμε...»¹³.

Το «εδώ είμαστε!» δεν είναι το «εδώ είμαστε!» της καθαρής ταυτότητας. Είναι ένα «εδώ είμαστε!» που αντλεί το νόημά του από την άρνηση της παρουσίας του. Δεν είναι ένα «εδώ είμαστε!» στατικό, αλλά μια κίνηση, μια επίθεση ενάντια στα όρια του αποκλεισμού. Είναι το σπάσιμο των ορίων, η κίνηση ενάντια στους διαχωρισμούς, τις ταξινομήσεις, τους προσδιορισμούς, η επιβεβαίωση της αναιρεμένης από τους προσδιορισμούς ενότητας.

Η αξιοπρέπεια είναι μια επίθεση ενάντια στο διαχωρισμό της ηθικής και της πολιτικής, στο διαχωρισμό του ιδιωτικού και του δημόσιου. Η αξιοπρέπεια ξεπερνάει αυτά τα σύνορα, επιβεβαιώνει την ενότητα του διαχωρισμένου. Η επιβεβαίωση της αξιοπρέπειας δεν είναι μια ηθική διεκδίκηση ούτε μια πολιτική διεκδίκηση: είναι περισσότερο μια έφοδος ενάντια στο διαχωρισμό του ηθικού και του πολιτικού, διαχωρισμό που επιτρέπει στα επίσημα δημοκρατικά καθεστάτα σε όλο τον κόσμο να συνυπάρχουν με όλο πιο αυξανόμενα επίπεδα φτώχειας και κοινωνικής περιθωριοποίησης. Δεν είναι μόνο το «εδώ είμαστε!» των περιθωριοποιημένων, αλλά και του πνιγμένου φόβου που όλοι νιώθουμε μπρος στην αυξανόμενη φτώχεια και τη μαζική πείνα. Δεν είναι μόνο το «εδώ είμαστε!» του αυξανόμενου αριθμού των έγκλειστων στις φυλακές, στα νοσοκομεία και στα άσυλα, αλλά και της ντροπής και της απέχθειας όλων μας που, εξαιτίας του ότι ζούμε, συμμετέχουμε στον εγκλεισμό αυτού του κόσμου σε αυτές τις φυλακές, τα νοσοκομεία και τα άσυλα. Η αξιοπρέπεια είναι μια επίθεση ενάντια στο συμβατικό ορισμό της πολιτικής, αλλά επίσης ενάντια στην αποδοχή αυτού του ορισμού από την εργαλειωκή αντίληψη της επαναστατικής πολιτικής, που για τόσο καιρό υπέταξε το προσωπικό στο πολιτικό, με τόσο καταστροφικά αποτελέσματα. Πιθανότατα τίποτα άλλο δεν έχει κάνει περισσότερα για την υπονόμευση της «αριστεράς» σ' αυτόν εδώ τον αιώνα από αυτόν το διαχωρισμό του πολιτικού από το προσωπικό, του δημόσιου από το ιδιωτικό, και την απανθρωποποίηση που αυτός ο διαχωρισμός συνεπάγεται.

Στη λέξη αξιοπρέπεια συνοψίζεται η επιβεβαίωση της διατύπωσης ότι το πολιτικό είναι προσωπικό και το προσωπικό πολιτικό. Με έναν εκπληκτικό τρόπο, αυτή η ομάδα εξεγερμένων της ζούγκλας του νοτιοανατολικού Μεξικού συμπύκνωσε και ανέπτυξε όλα τα ζητήματα της αντιστασιακής σκέψης και πρακτικής που υπήρξαν αντικείμενο συζήτησης σε όλον τον κόσμο τα τελευταία χρόνια: τα ζητήματα του φύλου, της ηλικίας, της παιδικότητας, του θανάτου και των νεκρών. Όλα απορρέουν από μια κατανόηση της πολιτικής ως πολιτικής (ή καλύτερα ως αντι-πολιτικής) της αξιοπρέπειας, μιας πολιτικής (ή αντι-πολιτικής) που αναγνωρίζει κάθε ιδιαίτερη μορφή καταπίεσης και σέβεται τους αγώνες των γυναικών, των παιδιών και των ηλικιωμένων. Ο σεβασμός στους αγώνες των ηλικιωμένων είναι ένα σταθερό θέμα στις ιστορίες του Μάρκος, ιδιαίτερα μέσα από τη φιγούρα του γερο-Αντόνιο. Επίσης υπογραμμίστηκε έντονα μέσα από την εμφάνιση της κομαντάντα Τρινιδάδ, ως μιας σημαίνουσας συμμετοχής στο διάλογο του Σαν Αντρές. Ο τρόπος με τον οποίο οι γυναίκες επέβαλαν την αναγνώριση των αγώνων τους στους άντρες ζαπατίστας είναι γνωστός, και φαίνεται, για παράδειγμα, στον Επαναστατικό Νόμο των Γυναικών, ή στο γεγονός ότι μια γυναίκα, η Άννα Μαρία, ήταν επικεφαλής της πιο σημαντικής στρατιωτικής επίθεσης που εξαπέλυσαν οι ζαπατίστας: της κατάληψης του δημοτικού μεγάρου του Σαν Κριστόμπαλ την 1η Γενάρη του 1994. Το ζήτημα της παιδικής ηλικίας και της ελευθερίας για παιχνίδι είναι κι αυτό ένα σταθερό θέμα στα διηγήματα του Μάρκος. Οι ιστορίες, τα ανέκδοτα, η ποίηση των ανακοινωθέντων και οι χοροί που συνοδεύουν όλα

όσα κάνουν οι ζαπατίστας δεν είναι στολίδια της επαναστατικής διαδικασίας αλλά ο καθαρός πυρήνας της.

Ο αγώνας για την αξιοπρέπεια είναι το «εδώ είμαστε» των ανεκδότητων, της ποίησης, του χορού, της τρίτης ηλικίας, της παιδικότητας, των παιχνιδιών, του θανάτου, του έρωτα: όλων αυτών που αποκλείονται από την σοβαρή αστική αλλά και την σοβαρή επαναστατική πολιτική. Το ζαπατιστικό κίνημα είναι ένα κίνημα αντι-κρατικό όχι μόνο υπό την προφανή έννοια πως ο EZLN πήρε τα όπλα ενάντια στο μεξικανικό κράτος, αλλά με την πολύ πιο βαθιά έννοια ότι οι μορφές της οργάνωσής του, της δράσης και του λόγου του είναι μορφές μη κρατικές, ή, για την ακρίβεια, αντι-κρατικές.

Το κράτος ορίζει και ταξινομεί και, ως εκ τούτου, αποκλείει. Αυτό δεν είναι τυχαίο. Το κράτος, οποιοδήποτε κράτος, ενταγμένο καθώς είναι σε ένα παγκόσμιο δίκτυο κοινωνικών και οικονομικών σχέσεων, λειτουργεί για να αναπαράγει τον καπιταλισμό. Στη σχέση του με εμάς αλλά και στη δική μας σχέση μαζί του, καθετί που δεν είναι συμβατό με την αναπαραγωγή των κοινωνικών και οικονομικών σχέσεων κατακρατείται καθώς φιλτράρεται. Μπορεί το φιλτράρισμα να είναι βίαιο, όπως στην περίπτωση της καταστολής της επαναστατικής ή ανατρεπτικής δράσης, αλλά είναι επίσης, πάνω απ' όλα, και ένα φιλτράρισμα λιγότερο αντιληπτό, μια περιθωριοποίηση και καταπίεση του πάθους, της αγάπης, του μίσους, της οργής, του γέλιου, του χορού. Η δυσανεξία ανάγεται σε συγκεκριμένα αιτήματα και τα αιτήματα ταξινομούνται και ορίζονται, αποκλείοντας καθετί που δεν είναι συμβατό με την αναπαραγωγή των κοινωνικών και οικονομικών σχέσεων. Οι δυσανεξισμένοι ταξινομούνται, αντίστοιχα οι μη αφομοιώσιμοι αποκλείονται με ένα μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό βίας. Η κραυγή της αξιοπρέπειας, το «εδώ είμαστε!» των απροσάρμοστων και των μη αφομοιώσιμων, μπορεί να είναι μονάχα μια εξέγερση ενάντια στην ταξινόμηση, ενάντια στον προσδιορισμό ως τέτοιο.

Το κράτος είναι ο ορισμός δι' εαυτόν, είναι η καθαρή ταυτότητα. Η εξουσία λείπει «Εγώ είμαι αυτή που είμαι, η αιώνια επανάληψη». Το κράτος είναι ο Μέγας Ταξινομητής. Η Εξουσία λείπει στους εξεγεμένους: «μην είστε αβόλευτοι, μην αρνείστε την ταξινόμηση. Καθετί που δεν μπορεί να ταξινομηθεί, δεν μετράει, δεν υπάρχει, δεν είναι». Ο αγώνας του κράτους, από την κατάπαυση του πυρός και μετά στην Τσιάπας, ήταν ένας αγώνας να προσδιορίσει, να ταξινομήσει, να περιορίσει τους ζαπατίστας. Ο αγώνας των ζαπατίστας ενάντια στο κράτος ήταν ένας αγώνας για να διαρρηξούν, να διαρρηξούν τον κλοιό, να υπερβούν τα όρια, να αρνηθούν τον προσδιορισμό τους.

Ο διάλογος ανάμεσα στην κυβέρνηση και τον EZLN, πρώτα στο Σαν Κριστόμπαλ τον Μάρτη του 1994 και έπειτα στον Σαν Αντρές, από τον Απρίλη του 1995 και μετά, ήταν, όλο τον καιρό, μια κίνηση με διπλή κατεύθυνση. Η κυβέρνηση προσπάθησε σταθερά να αποδώσει έναν προσδιορισμό στο ζαπατιστικό κίνημα, να το περιορίσει, να το «περιχαρακώσει», όπως είπε ένας από τους αντιπροσώπους της κυβέρνησης. Προσπάθησε σταθερά να το προσδιορίσει σαν ένα κίνημα περιορισμένο στην Τσιάπας, άρα χωρίς κανένα δικαίωμα να συζητήσει ζητήματα ευρύτερης σπουδαιότητας. Στη φάση του διαλόγου που ήταν αφιερωμένη στη δημοκρατία και τη δικαιοσύνη οι αντιπρόσωποι της κυβέρνησης δεν συνεισέφεραν τίποτα το ουσιαστικό και έμοιαζαν να μην έχουν καμία πρόθεση να υπογράψουν συμφωνίες για τέτοια ζητήματα. Οι ζαπατίστας, από την άλλη μεριά, χρησιμοποίησαν το διά-

λογο ως τρόπο για να σπάσουν τον κλοιό, να υπερβούν τη γεωγραφική απομόνωση της Ζούγκλας Λακαντόνα. Το έκαναν εν μέρει μέσα από τις καθημερινές συνεντεύξεις Τύπου κατά τη διάρκεια του διαλόγου, αλλά επίσης διαπραγματευόμενοι το δικαίωμα να καλέσουν συμβούλους και προσκεκλημένους και προσκαλώντας ύστερα εκατοντάδες από αυτούς να συμμετέχουν στα τραπέζια για τα δικαιώματα και την κουλτούρα των ιθαγενών, τη δημοκρατία και τη δικαιοσύνη: συμβούλους από ένα ευρύ φάσμα ιθαγενικών και κοινοτικών οργανώσεων, καθώς και πανεπιστημιακούς. Κάθε ένα από τα δύο θέματα λειτούργησε ως βάση για να διοργανωθεί στο Σαν Κριστόμπαλ ένα φόρουμ, πρώτα πάνω στα δικαιώματα και την κουλτούρα των ιθαγενών τον Γενάρη του 1996 και αργότερα πάνω στη μεταρρύθμιση του κράτους, τον Ιούλη της ίδιας χρονιάς, και τα δύο με τη συμμετοχή ενός μεγάλου αριθμού ακτιβιστών απ' όλη τη χώρα.

Από τη μια μεριά, η τάση της κυβέρνησης να περιχαρακώσει, να προσδιορίσει, να περιορίσει. Από την άλλη, η τάση των ζαπατίστας (επιτυχής σε γενικές γραμμές) να σπάσουν τον κλοιό. Από τη μια, μια πολιτική του προσδιορισμού, από την άλλη, μια (αντι)πολιτική της υπέρβασης. Αυτό δεν πάει να πει ότι οι ζαπατίστας δεν προσπάθησαν να προσδιορίσουν: αντίθετα, ο προσδιορισμός των συνταγματικών μεταρρυθμίσεων για την επίτευξη της ιθαγενικής αυτονομίας θεωρήθηκε από τους ίδιους ένα σημαντικό βήμα. Αλλά είναι ένας προσδιορισμός που, ουσιαστικά και πολιτικά, ξεπερνά όρια. Ο ορισμός των δικαιωμάτων των ιθαγενών θεωρείται όχι σημείο τερματισμού αλλά σημείο εκκίνησης, βάση για να προωθηθούν άλλες αλλαγές, αλλά ταυτόχρονα και βάση για να προχωρήσει προς τα εμπρός το κίνημα, μια αρχή για να σπάσει ο κλοιός.

Η διαφορετική προσέγγιση των δύο πλευρών εκδηλώθηκε πολλές φορές με περιστατικά που αντανακλούν όχι μόνο την υπεροψία των κυβερνητικών διαπραγματευτών αλλά επίσης και την έλλειψη κατανόησης η οποία προκύπτει από την οπτική τους ως εκπροσώπων του κράτους. Δεδομένων των κακών συνθηκών επικοινωνίας στη Ζούγκλα Λακαντόνα και δεδομένης της ανάγκης να συζητηθούν τα πάντα σε βάθος, η αρχή των ζαπατίστας «κυβερνώ υπακούοντας» έχει ως αποτέλεσμα το ότι οι αποφάσεις παίρνουν καιρό. Όταν οι κυβερνητικοί αντιπρόσωποι επέμειναν σε γρήγορες απαντήσεις, οι ζαπατίστας τους απάντησαν πως δεν καταλαβαίνουν το ιθαγενικό ρολόι. Όπως το διηγήθηκε αργότερα ο κομαντάντε Δαβίδ, οι ζαπατίστας τους εξήγησαν ότι «εμείς σαν ιθαγενείς έχουμε διαφορετικούς χρόνους, διαφορετικούς τρόπους να συζητάμε, να αποφασίζουμε και να φτάνουμε σε συμφωνίες. Μας απάντησαν κάπως κοροϊδευτικά: δεν καταλαβαίνουμε γιατί το λετε αυτό, εμείς βλέπουμε πως φοράτε γιαπωνέζικα ρολόγια, πώς λοιπόν μας λετε πως έχετε ιθαγενικό ρολόι; Αφού γιαπωνέζικο φοράτε». Και ο κομαντάντε Τάτσο σχολίασε: «Τίποτα δεν κατάλαβαν. Μας καταλαβαίνουν ανάποδα. Εμείς χρησιμοποιούμε το χρόνο και όχι τα ρολόγια».

Ακόμα πιο ουσιαστικό: οι αντιπρόσωποι του κράτους δεν μπόρεσαν να κατανοήσουν την έννοια της αξιοπρέπειας. Σε μια από τις συνεντεύξεις Τύπου κατά τη διάρκεια του διαλόγου στο Σαν Αντρές, ο κομαντάντε Τάτσο διηγήθηκε πως οι αντιπρόσωποι της κυβέρνησης «μας είπαν ότι μελετάνε πολύ τι σημαίνει «αξιοπρέπεια», πως το συζητάνε και προσπαθούν να το ορίσουν. Πως το πιο πολύ που μπορούσαν να καταλάβουν ήταν ότι η αξιοπρέπεια είναι να υπηρετείς τους άλλους. Και μας ζήτησαν να τους πούμε πώς κατανοούμε εμείς την αξιοπρέπεια. Τους απαντήσαμε να συνεχίσουν την έρευνα. Και μας έπιασαν τα

γέλια μπροστά τους. Μας ρώτησαν γιατί γελάμε και τους είπαμε πως αυτοί έχουν μεγάλα ερευνητικά κέντρα και σπουδές υψηλού επιπέδου σε πανεπιστήμια και θα 'ναι ντροπή αν δεν το βρουν. Τους είπαμε πως αν υπογράψουμε την ειρήνη, τότε θα τους πούμε τι σημαίνει για μας αξιοπρέπεια».

Η σατυρική διάθεση των ζαπατίστας και η άρνησή τους να αποδεχτούν προσδιορισμό στρέφεται όχι μόνο ενάντια στο κράτος αλλά και ενάντια στην «προσδιορισμένη» πιο παραδοσιακή αριστερά. Σε ένα γράμμα στις 20 Φλεβάρη του 1995, μετά τη στρατιωτική επίθεση της 9ης Φλεβάρη, ο Μάρκος φαντάζεται ένα εισαγγελικό κατηγορητήριο με τις απαντήσεις του:

Οι φαλλοκράτες τον κατηγορούν ως φεμινιστή: ένοχος.

Οι φεμινιστές τον κατηγορούν ως φαλλοκράτη: ένοχος.

Οι κομμουνιστές τον κατηγορούν για αναρχικό: ένοχος.

Οι αναρχικοί τον κατηγορούν για ορθόδοξο: ένοχος [...]

Οι ρεφορμιστές τον κατηγορούν ότι είναι εξτρεμιστής: ένοχος.

Η «ιστορική πρωτοπορία» τον κατηγορεί ότι κάνει έκκληση στην κοινωνία των πολιτών και όχι στο προλεταριάτο: ένοχος.

Η κοινωνία των πολιτών τον κατηγορεί ότι αναστατώνει την ηρεμία της: ένοχος.

Οι σοβαροί τον κατηγορούν ότι είναι καλαμπουρτζής: ένοχος.

Οι καλαμπουρτζήδες τον κατηγορούν ότι είναι σοβαρός: ένοχος.

Οι ενήλικοι τον κατηγορούν ότι είναι παιδί: ένοχος.

Τα παιδιά τον κατηγορούν ότι είναι ενήλικας: ένοχος.

Οι ορθόδοξοι αριστεροί τον κατηγορούν γιατί δεν καταδικάζει τους ομοφυλόφιλους και τις λεσβίες: ένοχος.

Οι θεωρητικοί τον κατηγορούν για πρακτικιστή: ένοχος.

Οι πρακτικοί τον κατηγορούν για θεωρητικό: ένοχος.

Όλοι τον κατηγορούν για όλα τα κακά που τους συμβαίνουν: ένοχος¹⁴.

Η εξέγερση της αξιοπρέπειας κοροϊδεύει την ταξινόμηση. Έτσι πρέπει να είναι. Πρέπει να είναι έτσι γιατί η αξιοπρέπεια έχει νόημα μόνο όταν κατανοείται σαν είναι-και-δεν-είναι, και ως εκ τούτου αρνείται τον προσδιορισμό ή την ταξινόμηση. Η αξιοπρέπεια ωθεί κάποιον προς τον εαυτό του και δεν μπορεί να περιοριστεί σε ένα απλό «είναι». Το κράτος αντίθετα, οποιοδήποτε κράτος, είναι. Το κράτος, το καθεστώς, όπως υποδηλώνει και το όνομά του, επιβάλλει ένα κατεστημένο, ένα «Είναι» που διαπερνά τις υπάρχουσες κοινωνικές σχέσεις. Η αξιοπρέπεια είναι μια κίνηση προς τα έξω, μια υπέρβαση, μια πηγή. το κράτος είναι μία κίνηση προς τα μέσα, μία οροθέτηση, μία δεξαμενή¹⁵. Η ανικανότητα να κατανοήσει την αξιοπρέπεια δεν είναι μια ιδιαιτερότητα του μεξικάνικου κράτους: απλούστατα, το κράτος και η αξιοπρέπεια είναι ασύμβατα. Δεν ταιριάζουν.

Η εξέγερση της αξιοπρέπειας, λοιπόν, δεν μπορεί να φιλοδοξεί να καταλάβει την κρατική εξουσία. Από την αρχή οι ζαπατίστας δήλωσαν πως δεν επιθυμούν να καταλάβουν την εξουσία. Και το επανέλαβαν πολλές φορές από τότε. Πολλοί από την παραδοσιακή αριστερά σκανδαλίστηκαν όταν η άρνηση να καταλάβουν την εξουσία εκφράστηκε πιο συγκεκριμένα στην Τέ-

ταρτη Διακήρυξη της Ζούγκλας Λακαντόνα, στις αρχές του 1996, όταν οι ζαπατίστας πρότειναν τη δημιουργία του Ζαπατιστικού Μετώπου για την Εθνική Απελευθέρωση (FZLN)¹⁶. Αλλά δεν υπήρχε λόγος για έκπληξη: η άρνηση της κατάληψης της κρατικής εξουσίας είναι απλώς η επέκταση της ιδέας της αξιοπρέπειας. Το κράτος, το οποιοδήποτε κράτος, είναι τόσο ενταγμένο στο διεθνές δίκτυο των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων που, οποιαδήποτε και να είναι η σύνθεση της κυβέρνησης, είναι υποχρεωμένη να προωθεί την αναπαραγωγή των προαναφερθεισών σχέσεων: δηλαδή, είναι υποχρεωμένη να ορίζει και να ταπεινώνει. Η ανάληψη της κρατικής εξουσίας («δημοκρατικά» ή όχι) θα συνεπαγόταν αναπόφευκτα την εγκατάλειψη της αξιοπρέπειας. Η εξέγερση της αξιοπρέπειας μπορεί να φιλοδοξεί μονάχα για την κατάργηση του κράτους, ή πιο άμεσα, την ανάπτυξη διαφορετικών μορφών κοινωνικής οργάνωσης και την ενίσχυση της αντι-κρατικής (αντι)εξουσίας. «Δεν είναι απαραίτητο να κατακτήσουμε τον κόσμο. Φτάνει να τον φτιάξουμε από την αρχή»¹⁷.

Οι βασικές αρχές για την ανάπτυξη διαφορετικών μορφών κοινωνικής οργάνωσης στις οποίες οι ζαπατίστας έχουν επιμείνει είναι το «κυβερνάμε υπακούοντας» και το «ρωτώντας βαδίζουμε». Πολλές φορές τόνισαν τη σημασία που έχει γι' αυτούς η λήψη των σημαντικών αποφάσεων διαμέσου μιας συλλογικής διαδικασίας συζήτησης, και ότι ο δρόμος προς τα εμπρός δεν μπορεί να ανοίγεται με την επιβολή της σωστής γραμμής αλλά με την ανάπτυξη χώρων για συζήτηση και δημοκρατικές αποφάσεις, χώρων στους οποίους και οι ίδιοι θα πρόσφεραν την άποψή τους, αλλά μόνο σαν μία ανάμεσα σε άλλες. Όσον αφορά το κράτος, πολλές φορές επανέλαβαν ότι δεν θέλουν να καταλάβουν κρατικές θέσεις και ότι δεν ενδιαφέρει ποιο κόμμα είναι στην κυβέρνηση αλλά το να κυβερνούν οι αρχές υπακούοντας. Το πρόβλημα της επαναστατικής πολιτικής, λοιπόν, δεν είναι η κατάληψη της εξουσίας αλλά η ανάπτυξη μορφών πολιτικής οργάνωσης που θα υποχρεώνουν εκείνους που κατέχουν κρατικά αξιώματα να υπακούουν το λαό. Το πώς θα προκύψει αυτό δεν ξεκαθαρίστηκε ποτέ από τον EZLN¹⁸, εκτός βέβαια από την προφανή αρχή της άμεσης ανακλητότητας: ότι ο πρόεδρος ή οποιοσδήποτε άλλος αξιωματούχος θα έπρεπε να είναι άμεσα ανακλητός εάν έπαινε να υπακούει τις θελήσεις του λαού, όπως ανακλητά είναι και όλα τα μέλη της Παράνομης Ιθαγενικής Επαναστατικής Επιτροπής¹⁹.

Αν και οι λεπτομέρειες δεν είναι ξεκάθαρες, και δεν μπορούν να είναι γιατί μόνο στη διάρκεια του αγώνα μπορούν να αποσαφηνιστούν και να αναπτυχθούν, το κεντρικό σημείο είναι πως το επίκεντρο του επαναστατικού αγώνα μετατοπίζεται από το «τι» στο «πώς» της πολιτικής. Όλες οι πρωτοβουλίες των ζαπατίστας (η Δημοκρατική Εθνική Συνέλευση, το δημοψήφισμα για το μέλλον του EZLN, η πρόσκληση στους συμβούλους να συμμετέχουν στο διάλογο με την κυβέρνηση, η διοργάνωση των φόρουμ για τα δικαιώματα και την κουλτούρα των ιθαγενών και τη μεταρρύθμιση του κράτους, η Διηπειρωτική Συνάντηση για την Ανθρώπινη και ενάντια στο Νεοφιλελευθερισμό κ.ά.) είχαν στόχο την προώθηση ενός άλλου τρόπου κατανόησης της πολιτικής δράσης. Το ίδιο και όλες οι επαφές με το κράτος, ακόμα και οι προτάσεις για την «μεταρρύθμιση» του κράτους, ήταν στην πραγματικότητα πρωτοβουλίες αντι-κρατικές, με την έννοια ότι ήταν προσπάθειες ανάπτυξης νέων μορφών πολιτικής, μορφών δράσης που να συνενώνουν την αξιοπρέπεια, μορφών που δεν είναι συμβατές με το κράτος. Το πρωταρχικό πρόβλημα ενός επαναστατικού κινήματος δεν είναι η εκπόνηση ενός προγράμματος που να λειπεί τι έκανε η επαναστατική κυβέρνη-

ση (αν και ο EZLN έχει τα 16 αιτήματα που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως βάση για ένα τέτοιο πρόγραμμα). Το πρωταρχικό πρόβλημα είναι πώς ένα τέτοιο κίνημα θα συνενώσει τις αξιοπρέπειες, πώς θα αναπτύξει μια μορφή αγώνα και μια μορφή κοινωνικής οργάνωσης που να βασίζονται στην αναγνώριση της αξιοπρέπειας. Το τι θα έπρεπε να γίνει μόνο η συνάρθρωση των αξιοπρειών μπορεί να το αποφασίσει: μια κοινωνία αυτοκαθοριζόμενη πρέπει να αποφασίζει η ίδια για τον εαυτό της.

Οι αξιοπρέπειες ενώνονται

Οι ζαπατίστας ξεσηκώθηκαν την 1η Γενάρη του 1994 για να αλλάξουν το Μεξικό και να φτιάξουν έναν καινούργιο κόσμο. Η βάση τους βρισκόταν στη Ζουήγκλα Λακαντόνα, μακριά από οποιοδήποτε σημαντικό αστικό κέντρο. Δεν ήταν μέρος μιας διεθνούς οργάνωσης ούτε καν μιας ενεργούς εθνικής οργάνωσης. Από την κατάπαυση του πυρός στις 12 Φεβράρη του 1994 απέμειναν αποκλεισμένοι στη ζουήγκλα.

Πώς θα μπορούσε ο EZLN να μεταμορφώσει το Μεξικό, ή και να αλλάξει τον κόσμο, απομονωμένος στη ζουήγκλα; Μόνοι τους ελάχιστα θα μπορούσαν να κάνουν για να αλλάξουν τον κόσμο, ή ακόμα και για να υπερασπίσουν τον εαυτό τους. «Μη μας αφήνετε μόνους», ήταν μια έκκληση που επανέλαβαν πολλές φορές τους πρώτους μήνες. Η αποτελεσματικότητα του EZLN εξαρτιόταν (και εξαρτάται) αναπόφευκτα από την ικανότητά του να διασπά τον κλοιό και να ξεπερνά την απομόνωση. Η εξέγερση της αξιοπρέπειας αντλεί τη δύναμή της από την ένωση των αξιοπρειών.

Αλλά, πώς θα μπορούσε να εκπληρωθεί αυτή η ένωση των αξιοπρειών όταν ο ίδιος ο EZLN παρέμενε παραγκωνισμένος στη ζουήγκλα και δεν υπήρχε καμία οργανωμένη δομή για να τον στηρίξει; Ο Μάρκος προτείνει μια πολύ δυνατή εικόνα σε μια συνέντευξη στο ράδιο που δόθηκε τις πρώτες μέρες της εξέγερσης:

«Ο Μάρκος, όποιος κι αν είναι αυτός ο Μάρκος που βρίσκεται στα βουνά, είχε τα αδέρφια του ή τους συντρόφους του ή τους συνενόχους του (όχι με την κυριολεκτική έννοια, αλλά συνενόχους στο πώς βλέπουμε τον κόσμο, συνενόχους στην ανάγκη να τον αλλάξουμε ή να τον δούμε με άλλον τρόπο) στα μέσα ενημέρωσης, για παράδειγμα, στην εφημερίδα, στο ραδιόφωνο, στην τηλεόραση, στα περιοδικά αλλά και στα συνδικάτα, στα σχολεία, στους δασκάλους και τους μαθητές, σε ομάδες εργατών, σε αγροτικές οργανώσεις και σε όλα αυτά. Υπήρχαν πολλοί συνενοχοί, ή, για να χρησιμοποιήσω έναν ραδιοφωνικό όρο, υπήρχε πολύς κόσμος συντονισμένος στην ίδια συχνότητα, αλλά κανείς δεν άνοιγε το ράδιο... Ξαφνικά, κάποιοι [οι σύντροφοι του EZLN] ανοίγουν το ράδιο και ανακαλύπτουμε πως είμαστε διάφοροι στην ίδια ραδιοφωνική συχνότητα, σε συχνότητα ραδιοεπικοινωνίας και όχι ακρόασης, και αρχίζουμε να μιλάμε και να επικοινωνούμε και να καταλαβαίνουμε πως υπάρχουν πολλά κοινά πράγματα, πως μοιάζει τα κοινά πράγματα να είναι περισσότερα από τις διαφορές».

Η ιδέα που προτείνει ο Μάρκος για να σκεφτούμε την ενότητα των αγώνων είναι μια μεταφορά: συχνότητες, συντονισμός, μήκος κύματος, αντηχήσεις. Η αξιοπρέπεια αντηχεί. Παλλόμενη αποδεδμεύει κύματα προς άλλες αξιοπρέπειες, μια συνήχηση χωρίς δομή, πιθανόν παράφωνη.

Η εξέγερση είχε χωρίς αμφιβολία εξαιρετική απήχηση σε όλον τον κόσμο, όπως αποδεικνύει, για παράδειγμα, η συμμετοχή τριών χιλιάδων και πλέον ανθρώπων από σαράντα τρεις διαφορετικές χώρες στη Διηπειρωτική Συνάντηση τον Ιούλη του 1996. «Τι συμβαίνει στα βουνά του νοτιοανατολικού Μεξικού που αντηχεί και καθρεφτίζεται στους δρόμους της Ευρώπης, στα προάστια της Ασίας, στους κάμπους της Αμερικής, στα χωριά της Αφρικής και στα σπίτια της Ωκεανίας;»²⁰. Και αντίστροφα, προφανώς: τι συμβαίνει στους δρόμους της Ευρώπης, τα προάστια της Ασίας, τους κάμπους της Αμερικής, τις πόλεις της Αφρικής και τα σπίτια της Ωκεανίας που συνηχεί τόσο δυνατά με τη ζαπατιστική εξέγερση;

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η συνήχηση πολλές φορές ήταν δύσκολη και αποτυχημένη, ότι οι εκκλήσεις των ζαπατίστας στην «κοινωνία των πολιτών» μοιάζουν μερικές φορές να σκάνε σε έναν τοίχο από βαμβάκι. Είναι φανερό πως υπάρχει πολύς κόσμος συντονισμένος στην ίδια συχνότητα με τον EZLN, αλλά το πέρασμα από την ακρόαση στην εκπομπή ή την συμμετοχή είναι απρόβλεπτο.

Ίσως η έννοια της συνήχησης, ή της ηχώς, ή της συχνότητας, να φαίνεται πολύ ασαφής, απροσδιόριστη. Δεν είναι έτσι. Τα τελευταία χρόνια ο EZLN έχει ξεκινήσει έναν συνεχή αγώνα για να σπάσει τον κλοιό, να ξεπεράσει την απομόνωση, να σφουρηλατήσει την ένωση των αξιοπρεπειών από την οποία εξαρτάται το μέλλον του. Έχει αγωνιστεί με πολλούς διαφορετικούς τρόπους. Το έχει κάνει, με μεγάλη επιτυχία, μέσω ανακοινωθέντων και επιστολών, ανεκδότων και ιστοριών, χρησιμοποιώντας το συμβολισμό και το θέατρο. Έχει αγωνιστεί χτίζοντας το Αγουασκαλιέντες, τόπο συνάντησης για την Εθνική Δημοκρατική Συνέλευση τον Ιούλη του 1994, και μετά την καταστροφή του από το στρατό, χτίζοντας νέα Αγουασκαλιέντες, καινούργιους τόπους συνάντησης. Έχει αγωνιστεί διοργανώνοντας μια σειρά από συναντήσεις που υπήρξαν καταλυτικές για το κίνημα στο Μεξικό, αλλά και έξω από αυτό.

Το πρώτο σημαντικό γεγονός ήταν η Εθνική Δημοκρατική Συνέλευση που οργανώθηκε αμέσως μετά την απόρριψη εκ μέρους του EZLN των προτάσεων της κυβέρνησης στο διάλογο του Σαν Κριστόμπαλ και λίγες εβδομάδες μετά τις προεδρικές εκλογές του 1994: συγκέντρωσε πάνω από 6.000 ακτιβιστές στη ζούγκλα, λίγους μήνες μετά τον τερματισμό του ανοιχτού πολέμου. Την επόμενη χρονιά ο EZLN βασιζόμενος στην παλλαϊκή αντίδραση ενάντια στη στρατιωτική επέμβαση του Φλεβάρη του 1995, οργάνωσε σε όλη τη χώρα δημοψήφισμα πάνω στο μέλλον του EZLN, δημοψήφισμα στο οποίο πήραν μέρος πάνω από ένα εκατομμύριο άνθρωποι. Ο καινούργιος διάλογος με την κυβέρνηση που ξεκίνησε τον Απρίλη του 1995 επίσης χρησιμοποιήθηκε σαν ευκαιρία για να προσκαλέσει εκατοντάδες ακτιβιστές και ειδικούς να συμμετέχουν σαν σύμβουλοι, και για να οργανώσει και να διοργανώσει φόρουμ αντίστοιχα με τα θέματα του διαλόγου του Γενάρη και του Ιουλίου του 1996. Την ίδια χρονιά επίσης, στα τέλη Ιουλίου, έγινε στα ζαπατίστικα εδάφη η Διηπειρωτική Συνάντηση για την Ανθρωπότητα και ενάντια στο Νεοφιλελευθερισμό. Σε όλες τις περιπτώσεις, αυτές οι διοργανώσεις, που έμοιαζαν αδύνατες όταν αναγγέλθηκαν, ξεσπάρσαν έναν τεράστιο ενθουσιασμό όταν πραγματοποιήθηκαν.

Τα ανακοινωθέντα και οι διοργανώσεις συνοδεύτηκαν από πιο ορθόδοξες προσπάθειες δημιουργίας διαρκών οργανωτικών δομών. Η Εθνική Δημοκρατική Συνέλευση (CND) ίδρυσε μια διαρκή οργάνωση με το ίδιο όνομα, με στόχο να συντονίσει τον πολιτικό αγώνα των

ζαπατίστας για δημοκρατία, ελευθερία και δικαιοσύνη σε όλη τη χώρα. Όταν οι εσωτερικές συγκρούσεις την κατέστησαν αναποτελεσματική, η Τρίτη Διακήρυξη της Ζούγκλας Λακαντόνα τον Γενάρη του 1995 πρότεινε τη δημιουργία του Κινήματος Εθνικής Απελευθέρωσης, οργάνωση που γεννήθηκε νεκρή. Η Τέταρτη Διακήρυξη της Ζούγκλας Λακαντόνα, ένα χρόνο αργότερα, έριξε την ιδέα της δημιουργίας του Ζαπατιστικού Μετώπου Εθνικής Απελευθέρωσης, για να οργανώσει τον πολιτικό αγώνα στη χώρα. Αυτό, αν και υπήρξε μια σημαντική στήριξη για τους ζαπατίστας, δεν προκάλεσε τον ενθουσιασμό που είχε προκαλέσει ο ίδιος ο EZLN.

Η σχετική αποτυχία των προσπαθειών να επεκταθεί ο ζαπατιστικός αγώνας δίνει περισσότερο βάρος στο επιχείρημα ότι η πραγματική δύναμη της ιδέας των ζαπατίστας για συνένωση των αξιοπρεπειών πρέπει να γίνει κατανοητή με τους όρους της λιγότερο δομημένης έννοιας της αντίληψης. Η έννοια της αντίληψης είναι στην πραγματικότητα η άλλη όψη της ιδέας του «ρωτώντας βαδίζουμε». Προχωράμε βαδίζοντας, όχι διακηρύττοντας: υποβάλλοντας ιδέες, συμπεραίνοντας, προτείνοντας, προσκαλώντας, αναζητώντας δεσμούς με άλλους αγώνες που είναι ο ίδιος αγώνας, αναζητώντας απαντήσεις, ακούγοντας την ηχώ. Εάν δεν υπάρχει ηχώ, μπορούμε να προτείνουμε ξανά, να επιχειρηματολογήσουμε πάλι, να ρωτήσουμε πάλι: δεν μπορούμε όμως να δημιουργήσουμε ηχώ εκεί όπου δεν υπάρχει.

Όλα αυτά δεν θέλουν να πουν πως η οργάνωση δεν είναι σημαντική, πως όλα είναι απλώς ζήτημα κυμάτων και αυθόρμητης ανάφλεξης. Αντίθετα, η όλη ζαπατιστική εξέγερση αποδεικνύει τη σημασία της επιμελούς και σε βάθος οργάνωσης. Εισηγείται όμως έναν άλλο τρόπο να σκεφτούμε την οργάνωση, έναν τρόπο λιγότερο δομημένο και πιο πειραματικό. Η ιδέα της οργάνωσης πρέπει να είναι πειραματική με μια διπλή έννοια: και γιατί δεν υπάρχει κανένα προκαθορισμένο μοντέλο επαναστατικής οργάνωσης αλλά, επίσης, και γιατί η έννοια της αξιοπρέπειας και το συμπλήρωμά της, το «βαδίζουμε ρωτώντας», υποδηλώνει ότι η επαναστατική οργάνωση πρέπει να ιδωθεί σαν ένα συνεχές πείραμα, ένα συνεχές ερώτημα. Η έννοια της αξιοπρέπειας δεν είναι μια έκκληση στο αυθόρμητο, δεν είναι η ιδέα ότι η εξέγερση ξεσπά χωρίς προηγούμενη οργάνωση. Αλλά σίγουρα σημαίνει ότι πρέπει να σκεφτούμε με όρους μιας πολλαπλότητας οργανωτικών μορφών, και πάνω απ' όλα, πρέπει να σκεφτούμε την οργάνωση σαν συνεχές πείραμα, σαν συνεχή αναζήτηση, σαν συνεχές ερώτημα: όχι μόνο για να δούμε αν μπορούμε όλοι μαζί να βρούμε μια έξοδο από εδώ, αλλά, επίσης, γιατί το να ρωτάς είναι το αντίθετο της εξουσίας.

Και τι ακολουθεί;

Ένα νέο νούμερο στην άχρηστη απαρίθμηση των πολυάριθμων διεθνών;

Ένα νέο δόγμα που καθησυχάζει και απαλύνει την αγωνία μας από την έλλειψη συνταγών;

Ένα παγκόσμιο πρόγραμμα για την παγκόσμια επανάσταση;

Μια θεωρητικοποίηση της ουτοπίας για να συνεχίσει να κρατάει τη συνετή της απόσταση από την πραγματικότητα που μας θλίβει;

Ένα οργανόγραμμα που να εγγυάται σε όλους μας μία θέση, ένα αξίωμα, ένα όνομα και καμιά δουλειά;

Όχι, ακολουθεί η ηχώ, η αντανάκλαση της εικόνας του αδύνατου, του ξεχασμένου: της πιθανότητας και της αναγκαιότητας να μιλήσουμε και να ακούσουμε [...].

Μία ηχώ που μετατρέπεται σε πολλές φωνές, σε ένα δίκτυο από φωνές που επωφελείται από την κώφωση της Εξουσίας...

Ακολουθεί η αναπαραγωγή των αντιστάσεων, το «δεν συμβιβάζομαι», το «είμαι εξεγερμένος».

Ακολουθεί ο κόσμος με τους πολλούς κόσμους που ο κόσμος έχει ανάγκη.

Ακολουθεί η ανθρωπότητα που αναγνωρίζει μέσα της το πολύμορφο, το διαφορετικό, μια ανθρωπότητα που δεν αποκλείει, που είναι ανεκτική με τον ίδιο της τον εαυτό, μια ανθρωπότητα με ελπίδα.

Ακολουθεί η ανθρώπινη εξεγερμένη φωνή που συνδιαλέγεται στις πέντε ηπείρους για να υφάνει ένα δίχτυ από φωνές και αντιστάσεις.

Αυτό είναι το ζαπατίστικο πρόγραμμα για την παγκόσμια επανάσταση. Και δεν μπορεί να είναι άλλο.

Η ηχώ των εξεγερμένων φωνών που μετατρέπεται σε ένα δίκτυο από αντιστάσεις προϋποθέτει τόσο μια ποικιλομορφία όσο και μια κοινότητα εμπειριών. Η αντίληψη του «δεν συμβιβάζομαι, είμαι εξεγερμένος» πρέπει να έχει, με άλλα λόγια, μια υλική βάση, δηλαδή, μια βάση κοινής εμπειρίας, εάν ως εμπειρία εννοούμε όχι μια παθητική εγκαρτέρηση αλλά μια ενεργητική δέσμευση, έναν αγώνα²¹. Οι έννοιες που χρησιμοποιούνται από τους ζαπατίστας, οι έννοιες της αντίληψης, της ηχώ, της συχνότητας, αναγνωρίζουν την ποικιλομορφία αυτής της εμπειρίας αλλά και το κοινό της υπόβαθρο: την παγκοσμιότητα της αξιοπρέπειας.

Η αξιοπρέπεια είναι το επαναστατικό υποκείμενο

Η αξιοπρέπεια δεν είναι μια έννοια ανθρωπιστική αλλά μια έννοια ταξική.

Ο EZLN δεν χρησιμοποιεί τους όρους «τάξη» ή «πάλη των τάξεων» στο λόγο του, αν και η μαρξιστική θεωρία προφανώς έπαιξε έναν σημαντικό ρόλο στη δημιουργία του. Έχουν προτιμήσει να αναπτύξουν ένα καινούργιο λεξιλόγιο, μιλώντας για αγώνα της αλήθειας και της αξιοπρέπειας. «Είδαμε [...] ότι οι παλιές λέξεις είχαν φθαρεί τόσο που κατανοούσαν επιζήμιες για όποιον τις χρησιμοποιούσε». Στην αναζήτηση στήριξης ή δεσμών με άλλους αγώνες απευθύνθηκαν όχι στην εργατική τάξη ή στο προλεταριάτο, αλλά στην «κοινωνία των πολιτών». Με τον όρο «κοινωνία των πολιτών» μοιάζει να εννοούν «την κοινωνία που βρίσκεται σε αγώνα», με μια έννοια πιο πλατιά: όλες τις ομάδες ή τις πρωτοβουλίες που είναι στρατευμένες σε ανοιχτούς ή υπολανθάνοντες αγώνες με στόχο να αποκτήσουν κάποιον έλεγχο στη ζωή και το μέλλον τους, χωρίς να φιλοδοξούν να κερδίσουν την κυβερνητική εξουσία. Στο Μεξικό, σαν σημείο αρχικής αναφοράς της έννοιας «κοινωνία των πολιτών» θεωρούνται οι μορφές αυτόνομης οργάνωσης που αναδύθηκαν στην Πόλη του Μεξικού για να αντιμετωπίσουν τις συνέπειες του σεισμού (το '85) και την ανικανότητα του κράτους να χειριστεί την κατάσταση ανάγκης.

Οι ζαπατίστας έχουν δεχτεί κριτική από μέλη της παραδοσιακής ορθόδοξης μαρξιστικής αριστεράς επειδή δεν χρησιμοποιούν την έννοια της τάξης. Το επιχείρημα είναι ότι, δε-

δομένου ότι δεν χρησιμοποιούν την παραδοσιακή τριάδα –πάλη των τάξεων, επανάσταση και σοσιαλισμός– και προτιμούν να μιλάνε για αξιοπρέπεια, αλήθεια, ελευθερία, δημοκρατία και δικαιοσύνη, ο αγώνας τους είναι ένας αγώνας φιλελεύθερος, ένας ένοπλος ρεφορμισμός με ελάχιστες πιθανότητες να καταφέρει μια ριζοσπαστική αλλαγή. Μια ακραία εκδοχή της χρήσης αυτής της αντίληψης για την τάξη είναι το επιχείρημα ότι η ζαπατιστική εξέγερση είναι μονάχα ένα αγροτικό κίνημα και, αν και πρέπει να το στηρίξουμε, εντούτοις το προλεταριάτο λίγη εμπιστοσύνη πρέπει να του έχει.

Η ορθόδοξη μαρξιστική παράδοση χρησιμοποιεί μια έννοια που ορίζει την τάξη. Σύμφωνα με αυτήν την παράδοση, η εργατική τάξη μπορεί να οριστεί με διαφορετικούς τρόπους: ως εκείνοι που πουλούν την εργατική τους δύναμη για να επιβιώσουν (ο πιο κοινός ορισμός) ή ως εκείνοι που παράγουν υπεραξία και είναι άμεσα εκμεταλλεζόμενοι. Το σημαντικό σημείο είναι ότι η εργατική τάξη²² ορίζεται. Και όχι μόνο αυτό, αλλά ορίζεται με βάση την υποταγή της στο κεφάλαιο: είναι εργατική τάξη επειδή είναι υποταγμένη στο κεφάλαιο (ως μισθωτοί εργάτες, ως παραγωγοί υπεραξίας). Ο ορισμός δημιουργεί αναπόφευκτα το ερώτημα του ποιος αποτελεί και ποιος δεν αποτελεί μέρος της εργατικής τάξης. Διανοούμενοι, όπως ο Μαρξ και ο Λένιν, αποτελούν μέρος της εργατικής τάξης; Εμείς, που δουλεύουμε στα πανεπιστήμια, είμαστε μέρος της εργατικής τάξης; Και οι εξεγερμένοι της Τσιάπας; Και οι φεμινίστριες; Και οι ακτιβιστές του κινήματος των ομοφυλοφίλων; Σε κάθε περίπτωση υπάρχει μία προκαθορισμένη αντίληψη μιας εργατικής τάξης στην οποία ανήκει ή δεν ανήκει αυτός ο κόσμος. Από την ταξινόμησή του σε σχέση με την τάξη προκύπτουν ορισμένα συμπεράσματα σχετικά με τους αγώνες στους οποίους εμπλέκεται. Ο Λένιν, για παράδειγμα, δεν θεωρούσε τον εαυτό του μέρος του προλεταριάτου, και από αυτό προέκυψαν ορισμένα συμπεράσματα σχετικά με την ανάγκη να έρθει από έξω η επαναστατική ώθηση στο προλεταριάτο, όσο και για την αδυναμία του προλεταριάτου να αυτοχειραφετηθεί. Με παρόμοιο τρόπο, κάποιοι ορίζουν τους εξεγερμένους ζαπατίστας ως μη εργατική τάξη και από αυτό προκύπτουν ορισμένα συμπεράσματα σχετικά με τη φύση και τους περιορισμούς της εξέγερσής τους. Τον προσδιορισμό της θέσης ως προς την τάξη του κάθε αγωνιζόμενου τον ακολουθεί ένας προσδιορισμός των αγώνων του: τον ταξικό προσδιορισμό τον προσδιορίζει ο ανταγωνισμός τον οποίο αντιλαμβάνεται ή δέχεται σαν έγκυρο αυτός που τον προσδιορίζει. Αυτό οδηγεί σε ένα στένεμα της αντίληψης του κοινωνικού ανταγωνισμού. Σε μερικές περιπτώσεις, για παράδειγμα, ο προσδιορισμός της εργατικής τάξης ως το άμεσα εκμεταλλεζόμενο αστικό προλεταριάτο των εργοστασίων, σε συνδυασμό με την προφανή μείωση της αναλογίας του πληθυσμού που χωράει σε αυτόν τον προσδιορισμό, έχει οδηγήσει στο συμπέρασμα πως η πάλη των τάξεων δεν είναι πλέον σημαντική για να κατανοήσουμε την κοινωνική αλλαγή. Σε άλλες περιπτώσεις ένας ορισμένος προσδιορισμός της εργατικής τάξης, και ως εκ τούτου της εργατικής πάλης, έχει οδηγήσει στην ανικανότητα ανάπτυξης σχέσεων με νέες μορφές αγώνα (το φοιτητικό κίνημα, το φεμινιστικό, το οικολογικό κ.λπ.). Τέτοιες αντιλήψεις για την τάξη έχουν συνεισφέρει πολλά, στα πρόσφατα χρόνια, στη δημιουργία της κατάστασης στην οποία «οι παλιές λέξεις έχουν φθαρεί τόσο που γίνονται επιζήμιες για όποιον τις χρησιμοποιεί».

Μια εναλλακτική προσέγγιση στο θέμα είναι να αρχίσουμε όχι από την ίδια την τάξη αλλά από τον ανταγωνισμό. Η ύπαρξη στην καπιταλιστική κοινωνία είναι ανταγωνιστική.

Αν και αυτός ο ανταγωνισμός εμφανίζεται κάτω από μια τεράστια πολλαπλότητα αντιθέσεων, μπορεί κανείς να υποστηρίξει (και αυτό ισχυρίστηκε ο Μαρξ) ότι το κλειδί για να κατανοήσεις αυτές τις αντιθέσεις και την εξέλιξή τους είναι το γεγονός ότι η σημερινή κοινωνία βασίζεται στον ανταγωνισμό και πάνω σ' αυτόν είναι που οργανώνεται το διακριτικό χαρακτηριστικό του ανθρώπου, δηλαδή η δημιουργική δράση μας (η εργασία, με μια πιο ευρεία έννοια). Στην καπιταλιστική κοινωνία η εργασία στρέφεται ενάντια στον εαυτό της, αυτοαποξενώνεται. Χάνουμε τον έλεγχο της δημιουργικής μας δραστηριότητας. Αυτή η άρνηση της ανθρώπινης δημιουργικότητας πραγματώνεται μέσω της υποταγής της ανθρώπινης δραστηριότητας στην αγορά ή, με τους όρους του Μαρξ, είναι η υποταγή της αξίας χρήσης στην ανταλλακτική αξία. Η υποταγή στην αγορά, με τη σειρά της, συμβαίνει πλήρως όταν η ικανότητα του εργάζεσθαι (η εργατική δύναμη) μετατρέπεται σε εμπόρευμα που πουλιέται σε εκείνους που έχουν το κεφάλαιο να την αγοράσουν. Ο ανταγωνισμός ανάμεσα στην ανθρώπινη δημιουργικότητα και την (απ)άρνησή της καταλήγει να επικεντρώνεται, ως εκ τούτου, στον ανταγωνισμό ανάμεσα σε αυτούς που πρέπει να πουλήσουν τη δημιουργικότητά τους και σε αυτούς που την ιδιοποιούνται και την εκμεταλλεύονται (και μετατρέπουν τη δημιουργικότητα σε «εργασία»). Για να συντομεύουμε, μπορούμε να αναφέρουμε αυτόν τον ανταγωνισμό ανάμεσα στη δημιουργικότητα και την άρνησή της σαν την αντίθεση ανάμεσα στο κεφάλαιο και την εργασία, αλλά αυτή η αντίθεση (όπως επιμένει ο Μαρξ) δεν είναι μια αντίθεση ανάμεσα σε δύο εξωτερικές δυνάμεις, αλλά ανάμεσα στην εργασία (την ανθρώπινη δημιουργικότητα) και την αποξένωση από την εργασία. Ούτε είναι αντίθεση ανάμεσα σε δύο ομάδες προσώπων. Είναι περισσότερο ένας ανταγωνισμός που διαπερνά το σύνολο της ανθρώπινης ύπαρξης. Όλοι υπάρχουμε μέσα από την αντίθεση αυτή, το ίδιο όπως η αντίθεση υπάρχει μέσα από εμάς. Είναι ένας ανταγωνισμός πολιτικός από τον οποίο δεν υπάρχει διαφυγή. Δεν «ανήκουμε» στη μία ή την άλλη τάξη ή, καλύτερα, ο ταξικός ανταγωνισμός υπάρχει μέσα μας, διαρρηγνύοντας μας. Κανείς δεν μπορεί να πει «είμαι η καθαρή, συνειδητή και μη αλλοτριωμένη δημιουργικότητα», το ίδιο είναι αδύνατο να πει κάποιος ότι είναι η απόλυτη άρνηση της δημιουργικότητας (ολότελα απάνθρωπος). Ο ανταγωνισμός (η διαίρεση σε τάξεις, ο ταξικός διαχωρισμός) μας διαπερνά όλους. Κάποιοι, η μικρή μειοψηφία, συμμετέχουν και/ή επωφελούνται άμεσα από την ιδιοποίηση και την εκμετάλλευση της εργασίας των άλλων. Οι άλλοι, η τεράστια πλειοψηφία, είναι το άμεσο ή έμμεσο αντικείμενο αυτής της ιδιοποίησης και εκμετάλλευσης. Η πολιτική φύση του ανταγωνισμού αντικατοπτρίζεται, ως εκ τούτου, σε μια πόλωση των δύο τάξεων²³, όμως προηγείται και δεν έπεται αυτών: οι τάξεις σχηματίζονται μέσω του ανταγωνισμού.

Εάν θεωρήσουμε ότι οι τάξεις σχηματίζονται μέσω του ανταγωνισμού ανάμεσα στην εργασία και την αποξένωση από την εργασία και ότι αυτός ο ανταγωνισμός μεταβάλλεται συνεχώς, έπεται ότι οι τάξεις δεν μπορούν να οριστούν. Η ταξική συνείδηση είναι ουσιαστικά μη προσδιορίσιμη. Και ακόμα πιο πολύ, επειδή ο προσδιορισμός επιβάλλει όρια, κλείνει το ανοιχτό και αρνείται τη δημιουργικότητα, μπορούμε να πούμε ότι η καπιταλιστική τάξη, αν και δεν μπορεί να προσδιοριστεί, είναι η τάξη που προσδιορίζει, εκείνη που ορίζει ταυτότητες, εκείνη που ταξινομεί. Η εργασία (η εργατική τάξη, η τάξη που υπάρχει λόγω του ανταγωνισμού ενάντια στο κεφάλαιο, η τάξη που παλεύει για την αυτονομία της από το κεφάλαιο) δεν είναι μόνο απροσδιόριστη αλλά, ουσιαστικά, είναι αντι-προσδιορί-

σημη. Η εργατική τάξη είναι η καταπιεσμένη δημιουργικότητα: είναι δηλαδή η αντίσταση στην (τελικά αδύνατη) προσπάθεια του να την προσδιορίσεις. Και όχι μόνο είναι λάθος να προσπαθήσεις να την προσδιορίσεις («είναι οι ζαπατίστας μέρος της εργατικής τάξης;») αλλά και η πάλη των τάξεων είναι η πάλη ανάμεσα στον προσδιορισμό και την άρνηση του προσδιορισμού. Το κεφάλαιο λέει: «εγώ είμαι, εσύ είσαι». Η εργασία λέει: «δεν είμαστε, μεταβαλλόμαστε», «εσύ είσαι, αλλά θα πάψεις να είσαι» ή «είμαστε/δεν είμαστε, παλεύουμε για να μας δημιουργήσουμε».

Η πάλη των τάξεων λοιπόν είναι ο συνεχής καθημερινός ανταγωνισμός (αντιληπτός ή όχι) ανάμεσα στην αποξένωση και την αντίσταση στην αποξένωση, ανάμεσα στον προσδιορισμό και την απόρριψή του, ανάμεσα στη φετιχοποίηση και την αποφετιχοποίηση. Το πρόβλημα με όλους αυτούς τους όρους είναι πως η δική μας πλευρά στον αγώνα παρουσιάζεται με μορφή αρνητική όπως αντι-αποξένωση, αντι-ορισμός, αντι-φετιχοποίηση. Οι ζαπατίστας έχουν δίκιο όταν λενε ότι χρειαζόμαστε ένα νέο λεξιλόγιο, όχι μόνο γιατί οι «παλιές λέξεις» είναι «φθαρμένες», αλλά γιατί η μαρξιστική παράδοση έχει επικεντρωθεί τόσο στην κυριαρχία που δεν ανέπτυξε τις κατάλληλες λέξεις για να μιλήσει για την αντίσταση. Η αξιοπρέπεια είναι ο όρος που το αλλάζει αυτό, που εκφράζει θετικά αυτό που είναι καταπιεσμένο, αυτό για το οποίο αγωνιζόμαστε. Η αξιοπρέπεια δεν αντιστοιχεί σε καμία υποστασιοποίηση του είναι (Is-ness), σε καμία αντικειμενική δομή. Η αξιοπρέπεια είναι εκείνο που εξεγείρεται ενάντια στην ταπείνωση, την απανθρωποποίηση, την περιθωριοποίηση, η αξιοπρέπεια είναι εκείνο που λέει «εδώ είμαστε, είμαστε άνθρωποι και παλεύουμε για την ανθρώπινη φύση που μας την αρνούνται». Η αξιοπρέπεια είναι η πάλη ενάντια στο κεφάλαιο.

Ο ανταγωνισμός ανάμεσα στην εργασία και το κεφάλαιο, ανάμεσα στην εργασία και την αποξένωσή της, ανάμεσα στην αξιοπρέπεια και την ταπείνωση, είναι ένας ανταγωνισμός διαρκώς εν κινήσει, αλλάζοντας συνεχώς την έννοια της τάξης. Αυτή η διαδικασία αλλαγής, κατονομαζόμενη μερικές φορές ως η ταξική σύνθεση (ή η σύνθεση, ή η αποσύνθεση ή η ανασύνθεση της τάξης), εκδηλώνεται και στον μεταβαλλόμενο ιστό της πάλης των τάξεων: η έξαρση, για παράδειγμα, των αγώνων του «εργάτη-μάζα» στα χρόνια του τριάντα, η ανάδυση του φοιτητικού κινήματος σε πολλές χώρες στα χρόνια του εξήντα, ο προβληματισμός για ζητήματα φύλου και οικολογίας, ο εκ νέου διεθνικός χαρακτήρας αγώνων όπως εκείνος των βρετανών λιμενεργατών, οι Χωρίς Χαρτιά στην Γαλλία ή οι ζαπατίστας στην Τσιάπας. Με άλλα λόγια, η αντήχηση του ζαπατιστικού αγώνα σε όλο τον κόσμο είναι μαρτυρία μιας μεταβολής στον ιστό του ανταγωνισμού ανάμεσα στην εργασία και το κεφάλαιο. Το γεγονός ότι ο αγώνας τους αρθρώθηκε όχι σαν ένας αγώνας ενάντια στους τοπικούς προύχοντες ή ενάντια στη διεφθαρμένη κυβέρνηση της πολιτείας της Τσιάπας, αλλά σαν ένας αγώνας ενάντια στον παγκόσμιο νεοφιλελευθερισμό, το γεγονός επίσης ότι κατάφεραν να συμπυκνώσουν τόσα ζητήματα της παγκόσμιας αντιστασιακής συζήτησης των πρόσφατων χρόνων, ότι προκάλεσαν τόσο ενθουσιασμό σε τόσες χώρες, όλα αυτά είναι μαρτυρίες μιας νέας έντασης, σε παγκόσμιο επίπεδο, του ανταγωνισμού στον οποίον θεμελιώνεται ο καπιταλισμός. Η παγκοσμιότητα των ζαπατίστας είναι μέρος της ίδιας διαδικασίας που συχνά συζητιέται ως παγκοσμιοποίηση. Ο τρόπος με τον οποίο εκείνο που συμβαίνει στη Ζούγκλα Λακαντόνα ακούγεται στους δρόμους του Εδιμβούργου, της Βοστώνης ή του Παρισιού δείχνει ότι η αύξηση στη διεθνή κυκλοφορία του κεφα-

λαίου είναι ταυτόχρονα μια αύξηση της έντασης, σε παγκόσμιο επίπεδο, της αντικαπιταλιστικής πάλης.

Το ζαπατιστικό σύνθημα «Για την ανθρωπότητα και ενάντια στο νεοφιλελευθερισμό» μπορεί να θεωρηθεί ως η διατύπωση της σημερινής σύνθεσης του ανταγωνισμού ανάμεσα στο κεφάλαιο και την εργασία. Ο ανταγωνισμός ανάμεσα στο κεφάλαιο και την εργασία έχει διαπεράσει το σύνολο της κοινωνίας τόσο έντονα που πλέον δεν είναι δυνατόν να τον κατανοούμε σαν κάτι περιορισμένο στο εργοστάσιο²⁴. Η παγκόσμια κοινωνικοποίηση του ανταγωνισμού έχει τέτοια ένταση που οι συνθήκες της ζωής του κόσμου στη ζούγκλα Λακαντόνα του μεξικάνικου νότου επηρεάζονται από την κίνηση των επιτοκίων στη Νέα Υόρκη και αντιστρόφως. Οι καταστρεπτικές δυνάμεις της σημερινής καπιταλιστικής ανάπτυξης διεισδύουν πλέον τόσο βαθιά στις ζωές όλων, όχι μόνο των εκατομμυρίων ανθρώπων που ζουν στην ακραία φτώχεια αλλά και άλλων εκατομμυρίων ανθρώπων που ζουν στην αγωνία της ακραίας ανασφάλειας, ώστε, όλο και πιο πολύ, ο καπιταλιστικός ανταγωνισμός περιορίζεται στην καθαρή του ουσία: η ανθρωπότητα (η καταπιεσμένη και αγωνιζόμενη αξιοπρέπεια) ενάντια στο νεοφιλελευθερισμό (τη σημερινή, βάνουσα καταστρεπτική φάση του καπιταλισμού), η ανθρωπότητα ενάντια στην καταστροφή της ανθρωπότητας.

Το επαναστατικό υποκείμενο λοιπόν είναι η αξιοπρέπεια. Όπου καταπιέζεται πιο άγρια, όπου ο ανταγωνισμός είναι πιο έντονος και όπου υπάρχει μια παράδοση κοινοτικής οργάνωσης, θα αγωνιστεί και πιο σφοδρά, όπως στο εργοστάσιο, όπως στη ζούγκλα. Αλλά η πάλη των τάξεων, η πάλη της αξιοπρέπειας, η πάλη της ανθρωπότητας ενάντια στην καταστροφή της, δεν είναι προνόμιο μιας ορισμένης ομάδας: υπάρχουν σε αυτήν με τον ίδιο τρόπο που υπάρχουν σε εμάς, ανηλεώς. Η αξιοπρέπεια, λοιπόν, δεν υπάρχει σε καθαρή μορφή, όπως ούτε και η εργατική τάξη. Είναι αυτό που μέσα μας αντιστέκεται, που εξεγείρεται, που δεν συμβιβάζεται. Συνεχώς υπονομευμένη, συνεχώς καταδυναστευμένη και καταπνιγμένη από τις πολλαπλές μορφές αποξένωσης και φετιχοποίησης, συνεχώς συγκεκαλυμμένη και παραμορφωμένη, συνεχώς καταπιεσμένη, κατακερματισμένη και αλλοτριωμένη από το χρήμα και το κράτος, συνεχώς σε κίνδυνο να εξαλειφθεί, να σβηστεί: είναι το ακατάλυτο (ή, ίσως, το μη κατεστραμμένο ακόμα) ΟΧΙ που μας κάνει ανθρώπους. Είναι γι' αυτό που η ζαπατιστική εξέγερση αντηχεί τόσο έντονα: «στο μέτρο που πολλαπλασιάζονταν τα ανακοινωθέντα των εξεγερμένων, συνειδητοποιούσαμε ότι η εξέγερση στην πραγματικότητα ερχόταν από βαθιά μέσα μας». Η δύναμη των ζαπατίστας είναι η δύναμη του «φτάνει πια!», είναι η απόρριψη της καταπίεσης που υπάρχει στο πιο βαθύ κομμάτι του εαυτού μας, η μοναδική ελπίδα για την ανθρωπότητα.

Η εξέγερση της αξιοπρέπειας είναι αβέβαιη.

Η αβεβαιότητα διαπερνά όλο το ζαπατιστικό εγχείρημα. Δεν υπάρχει καμία σιγουριά για το νομοτελειώδες της ιστορίας, χαρακτηριστικό πολλών προηγούμενων επαναστατικών κινημάτων. Δεν υπάρχει σιγουριά για την άφιξη στη γη της επαγγελίας, ούτε για το τι περιέχει. Είναι μια εξέγερση που βαδίζει ρωτώντας, όχι απαντώντας.

Η επανάσταση, με το νόημα που της δίνουν οι ζαπατίστας, είναι περισσότερο από μια άφιξη ένα ταξίδι. Όμως, πώς μπορεί ένα τέτοιου τύπου κίνημα να είναι επαναστατικό; Πώς θα μπορούσε να πραγματοποιήσει έναν ριζοσπαστικό κοινωνικό μετασχηματισμό; Η απλή ιδέα μιας κοινωνικής επανάστασης έχει γίνει πλέον τόσο αναξιόπιστη τα τελευταία χρόνια του εικοστού αιώνα: Πώς μας βοηθά η εξέγερση των ζαπατίστας να βρούμε ένα δρόμο προς τα εμπρός;

Υπάρχει ένα πρόβλημα στον πυρήνα οποιουδήποτε επαναστατικού σχεδίου. Πώς είναι δυνατό αυτοί που τώρα είναι αποξενωμένοι (ή ταπεινωμένοι) να φτιάξουν έναν κόσμο χωρίς αποξένωση (έναν κόσμο αξιοπρέπειας); Αν όλους μάς διαπερνούν οι συνθήκες κοινωνικής καταπίεσης στις οποίες ζούμε και αν οι αντιλήψεις μας περιορίζονται από αυτές τις συνθήκες, δεν θα τις αναπαράγουμε πάντα σε οτιδήποτε κάνουμε; Αν η ύπαρξή μας διαπερνάται από σχέσεις εξουσίας, πώς θα μπορούσαμε να δημιουργήσουμε μια κοινωνία που δεν θα χαρακτηρίζεται από σχέσεις εξουσίας;

Ο πιο απλός τρόπος για να λυθεί αυτό το πρόβλημα είναι μέσω της εισαγωγής ενός σωτήρα, ενός από μηχανής θεού. Αν υπάρχει ένα πρόσωπο που έχει απελευθερωθεί από την αποξένωση και έχει φτάσει σε μια αληθινή κατανόηση, τότε αυτό το πρόσωπο μπορεί ίσως να δείξει στις μάζες το δρόμο για να βγουν από την υπάρχουσα αποξενωμένη κοινωνία. Ουσιαστικά αυτή είναι η ιδέα ενός κόμματος πρωτοπορίας που πρότεινε ο Λένιν: μία ομάδα ατόμων τα οποία, με βάση τη θεωρητική και πρακτική τους εμπειρία, μπορούν να δουν πιο πέρα από τα όρια της υπάρχουσας κοινωνίας και ως εκ τούτου μπορούν να καθοδηγήσουν τις μάζες σε μια επαναστατική ρήξη. Ωστόσο, υπάρχουν δύο θεμελιώδη προβλήματα. Πώς είναι δυνατόν κάποιος, όποια μόρφωση και αν έχει, να υψωθεί πάνω από την υπάρχουσα κοινωνία με τρόπο που να μην αναπαράγει στις ίδιες του τις πράξεις τις έννοιες και τα σφάλματα της κοινωνίας αυτής; Ακόμα πιο θεμελιώδες: πώς είναι δυνατό να δημιουργηθεί μια αυτοδημιουργούμενη κοινωνία αν όχι με την αυτοχειραφέτηση της ίδιας της κοινωνίας; Η εμπειρία της επανάστασης του 20ού αιώνα υποδεικνύει πως αυτά είναι πολύ σημαντικά προβλήματα.

Ωστόσο, αν απορριφθεί η έννοια της πρωτοπορίας, και μαζί με αυτή και η έννοια ενός επαναστατικού προγράμματος, τι μας απομένει; Η λενινιστική λύση ήταν ίσως εσφαλμένη, αλλά υπήρξε μια απόπειρα για να λυθεί ένα αντικειμενικό πρόβλημα: το πρόβλημα του πώς μπορεί να υλοποιηθεί ένας ριζοσπαστικός μετασχηματισμός σε μια κοινωνία στην οποία η πλειονότητα των ανθρώπων είναι τόσο εμβλαπτισμένη στις σύγχρονες αξίες ώστε η αυτοχειραφέτηση να μοιάζει αδύνατη. Για πολλούς, η αποτυχία της λενινιστικής λύσης αποδεικνύει το ανέφικτο της κοινωνικής επανάστασης, το αναπόφευκτο του συμβιβασμού.

Η ζαπατίστικη απάντηση είναι εστιασμένη στην έννοια της αξιοπρέπειας. Η έννοια της αξιοπρέπειας δείχνει την αντιφατική φύση της ύπαρξης. Είμαστε ταπεινωμένοι, όμως έχουμε την αξιοπρέπεια να αγωνιζόμαστε ενάντια στην ταπείνωση προκειμένου να ασκήσουμε την αξιοπρέπειά μας. Είμαστε ποτισμένοι με τις καπιταλιστικές αξίες, όμως ζούμε σε καθημερινό ανταγωνισμό με αυτές. Είμαστε αποξενωμένοι, όμως είμαστε ακόμα αρκετά άνθρωποι για να αγωνιζόμαστε για έναν κόσμο μη αποξενωμένο. Η αποξένωση «είναι», όμως και δεν είναι, γιατί η άρση της αποξένωσης δεν είναι, αλλά την ίδια ώρα είναι. Η καταπίεση

υπάρχει, αλλά υπάρχει ως αγώνας. Η ύπαρξη της αξιοπρέπειας (ως αγώνα) επιτρέπει να συλλάβουμε την επανάσταση χωρίς κάποιο κόμμα πρωτοπορίας. Η κοινωνία που βασίζεται στην αξιοπρέπεια ενυπάρχει ήδη στη μορφή του αγώνα ενάντια στην άρνηση της αξιοπρέπειας. Η αξιοπρέπεια συνελπάγεται την αυτοχειραφέτηση.

Η διαρκής αναζήτηση της αξιοπρέπειας σε μία κοινωνία που θεμελιώνεται στην άρνηση της είναι από μόνη της επαναστατική. Υποδηλώνει όμως ένα επαναστατικό σχέδιο διαφορετικό από το σχέδιο «της επίθεσης στα Χειμερινά Ανάκτορα», που ήταν το μοντέλο που επικράτησε στον 20ό αιώνα. Δεν υπάρχει καμία οικοδόμηση επαναστατικού κόμματος, καμία στρατηγική για την παγκόσμια επανάσταση, κανένα πρόγραμμα μετάβασης. Η επανάσταση είναι απλά ο διαρκής ανυποχώρητος αγώνας για αυτό που δεν μπορεί να επιτευχθεί κάτω από τον καπιταλισμό: την αξιοπρέπεια, τον έλεγχο πάνω στις ίδιες τις ζωές μας.

Αυτού του τύπου η επανάσταση μπορεί να γίνει αντιληπτή μόνο ως η συσσωρευτική ενοποίηση των αξιοπρειπειών, η συσώρευση αγώνων, η άρνηση όλο και περισσότερων ανθρώπων να υποτάξουν την ανθρωπιά τους στους εξευτελισμούς του καπιταλισμού. Αυτό συνεπάγεται μια πιο ανοιχτή αντίληψη περί επανάστασης: η συσώρευση των αγώνων δεν προγραμματίζεται ούτε προλέγεται. Η επανάσταση δεν είναι ένα γεγονός του μέλλοντος, αλλά η ολική αντιστροφή της σχέσης ανάμεσα στην αξιοπρέπεια και την ταπείνωση στο παρόν, η συσσωρευτική κατοχύρωση του ελέγχου πάνω στις ίδιες μας τις ζωές, η προοδευτική οικοδόμηση της αυτονομίας. Όσο υπάρχει ο καπιταλισμός (και όσο υπάρχει το χρήμα), ο εξευτελισμός της αξιοπρέπειας, η εκμετάλλευση της εργασίας, η απανθρωποποίηση και η αβεβαιότητα της ύπαρξης θα συνεχίζεται: η ενίσχυση της αξιοπρέπειας έρχεται σε άμεση σύγκρουση με την αναπαραγωγή του καπιταλισμού. Αυτή η σύγκρουση μπορεί να επιλυθεί μόνο με την ολική καταστροφή του καπιταλισμού. Τι μορφή θα μπορούσε να πάρει, πώς θα μπορούσε να οδηγήσει στην κατάργηση του καπιταλισμού η συσσωρευτική ενοποίηση των αξιοπρειπειών; Δεν είναι σαφές. Δεν μπορεί να είναι, όταν πρόκειται για κάποια αυτοδημιουργούμενη διαδικασία. Αυτό που είναι σαφές, όμως, είναι πως όλη η εμπειρία των τελευταίων εκατό χρόνων υποδεικνύει πως ο κοινωνικός μετασχηματισμός δεν μπορεί να επιτευχθεί μέσω της κατάληψης («δημοκρατικής» ή μη) της κρατικής εξουσίας.

Αυτή η αντίληψη δεν είναι ρεφορμιστική, αν ως ρεφορμισμός γίνεται αντιληπτή η ιδέα πως ο κοινωνικός μετασχηματισμός μπορεί να ολοκληρωθεί μέσω της ενίσχυσης των μεταρρυθμίσεων που πατρνάρονται από το κράτος. Ο αντιρεφορμισμός δεν εξαρτάται από τη σαφήνεια των μελλοντικών στόχων, αλλά περισσότερο από τη δύναμη με την οποία οι μορφές που αναπαράγουν τις κοινωνικές σχέσεις του καπιταλισμού (κυρίως το κράτος) απορρίπτονται στο παρόν. Δεν είναι θέμα ενός προγράμματος για το μέλλον αλλά αντικείμενο της οργάνωσης στο παρόν.

Όμως τι θέλει ο EZLN; Ποιο είναι το όνειρο του για το μέλλον; Βεβαίως, υπάρχουν πολλά όνειρα για το μέλλον. «Για κάποιον μπορεί να είναι το να υπάρχει γη για να δουλέψουν όλοι, στην περίπτωση του αγρότη επομένως είναι το κεντρικό πρόβλημα, όχι; Στην πραγματικότητα, αυτοί είναι πολύ σίγουροι πως γύρω από το πρόβλημα της γης περιστρέφονται και τα υπόλοιπα προβλήματα: της στέγης, της υγείας, των σχολείων, των υπηρεσιών. Οτιδήποτε τους κάνει να απομακρυνθούν από τη γη είναι κακό και οτιδήποτε τους κάνει να μείνουν σε αυτή είναι καλό. Να μείνουν με αξιοπρέπεια». Αυτό είναι ένα όνειρο

του μέλλοντος, ένα όνειρο απλό ίσως, που όμως η πραγματοποίησή του απαιτεί τεράστιες αλλαγές στην κοινωνική οργάνωση.

Ή κατ' άλλο τρόπο: σε άλλη συνέντευξη, ο Μάρκος εξηγεί με τους εξής όρους το ζαπατιστικό όνειρο: «Στο όνειρό μας, τα παιδιά είναι παιδιά και η δουλειά τους είναι να είναι παιδιά... Το όνειρό μου δεν είναι η ανακατανομή της γης, οι μεγάλες κινητοποιήσεις, η πτώση της κυβέρνησης, οι εκλογές που κερδίζει ένα κόμμα της αριστεράς, ή οτιδήποτε άλλο. Στο όνειρό μου, εγώ ονειρεύομαι τα παιδιά, και τα βλέπω να είναι παιδιά... Εμείς, τα παιδιά των Ζαπατίστας, πιστεύουμε πως η δουλειά μας ως παιδιά είναι να παίζουμε και να μαθαίνουμε». Άλλη μια φορά ένα όνειρο απλό, πιθανώς ρεφορμιστικό για πολλούς, αλλά ένα όνειρο που είναι σε απόλυτη αντίθεση με την τωρινή κατεύθυνση του κόσμου, όπου η παιδική εκμετάλλευση (παιδική εργασία, παιδική πορνεία, παιδική πορνογραφία, για παράδειγμα) αυξάνεται κατά τρόπο ανησυχητικό. Αυτό το όνειρο, να είναι τα παιδιά παιδιά, είναι ένα καλό παράδειγμα της δύναμης της έννοιας της αξιοπρέπειας: η πραγματοποίηση αυτού του ονείρου απαιτεί έναν καθολικό μετασχηματισμό της κοινωνίας.

Μια κοινωνία που βασίζεται στην αξιοπρέπεια θα ήταν μια τίμια κοινωνία, βασισμένη στην αμοιβαία αναγνώριση, μια κοινωνία στην οποία οι άνθρωποι «δεν θα χρειαζόταν να χρησιμοποιούν προσωπεία ... στις σχέσεις τους με τους υπολοίπους»²⁵. Θα ήταν επίσης μια κοινωνία εντελώς αυτοδημιουργούμενη. Σε μια συνέντευξη για το Φεστιβάλ Κινηματογράφου της Βενετίας, ο Μάρκος απαντά ως εξής στη συνήθη ερώτηση «Τι είναι αυτό που θέλει ο EZLN;»: «Θέλουμε η ζωή να είναι όπως μια λίστα κινηματογραφικών έργων, από την οποία θα μπορούμε να επιλέγουμε διαφορετική ταινία κάθε μέρα. Τώρα πήραμε τα όπλα και ξεσηκωθήκαμε, γιατί για περισσότερα από 500 χρόνια μας ανάγκαζαν να βλέπουμε την ίδια ταινία κάθε μέρα».

Εδώ δεν υπάρχει κανένα πενταετές πρόγραμμα, κανένα έτοιμο προσχέδιο της νέας κοινωνίας, καμία προκαθορισμένη ουτοπία. Δεν υπάρχει καμία εγγύηση. Δεν υπάρχει καμία σιγουριά. Ο ανοιχτός χαρακτήρας και η αβεβαιότητα είναι εγγενή στο ζαπατιστικό επαναστατικό εγχείρημα. Και αυτός ο ανοιχτός χαρακτήρας σημαίνει επίσης αντιφάσεις και αμφισβησίες. Μερικές φορές φαίνεται πως ο EZLN θα μπορούσε να δεχτεί ένα συμβιβασμό που δεν θα αντανάκλασε τα όνειρά του, μερικές φορές η παρουσίαση των στόχων του είναι πιο περιορισμένη. Αυτές οι αντιφάσεις και οι αμφισβησίες είναι συστατικό του ζαπατιστικού επαναστατικού εγχειρήματος, της ιδέας μιας εξέγερσης που βαδίζει ερωτώντας. Ανατόφρευκα, οι αντιφάσεις και οι αμφισβησίες είναι μέρος της εξέλιξης του κινήματος, και δίχως αμφιβολία είναι δυνατό να υποστηριχθούν ερμηνείες του ζαπατισμού που είναι πιο περιορισμένες από αυτή που προσφέρουμε. Το εγχείρημα εδώ είναι περισσότερο μια απόπειρα απόσταξης παρά ανάλυσης. Το ερώτημά μας δεν είναι «τι θα συμβεί με τον EZLN» αλλά «τι θα συμβεί με εμάς». Ή, καλύτερα, όχι «συμβεί», μιας και το νόημα είναι ακριβώς πως τα πράγματα δεν μας «συμβαίνουν», αλλά: πώς θα αλλάξουμε εμείς (όχι αυτοί) τον κόσμο;

Πώς μπορούμε να αλλάξουμε έναν κόσμο στον οποίο ο καπιταλισμός σκοτώνει χιλιάδες ανθρώπους καθημερινά από πείνα, στον οποίο η συστηματική δολοφονία των παιδιών του δρόμου σε ορισμένες πόλεις είναι οργανωμένη ως ο μοναδικός τρόπος διατήρησης της ιδέας της προσωπικής ιδιοκτησίας, στον οποίο οι τρόμοι που πηγάζουν από το νεοφιλελευθερισμό εξωθούν την ανθρωπότητα προς την αυτοκαταστροφή της;

Και αν αποτύχουν; Μέχρι να δημοσιευτεί αυτό το άρθρο, δεν υπάρχει καμία εγγύηση για το ότι ο EZLN θα υπάρχει ακόμα. Μπορεί η μεξικανική κυβέρνηση να εξαπολύσει μια ανοιχτή στρατιωτική επίθεση (είναι πάντα μια υπαρκτή απειλή): είναι επίσης πιθανό ο στρατός να σημειώσει επιτυχίες, περισσότερο ίσως απ' ό,τι την τελευταία φορά που το δοκίμασε. Είναι επίσης πιθανό να εξαντληθεί ο EZLN: να παρασυρθεί από την κούραση, από τις αμφισβησίες ή από την έλλειψη ανταπόκρισης της κοινωνίας των πολιτών, είναι πιθανό να περιορίσει τις διεκδικήσεις του ή να αποδεχθεί προσδιορισμούς. Δεν υπάρχει σαφής ένδειξη για κάτι τέτοιο, αλλά είναι πιθανό. Το σημαντικό ωστόσο είναι πως οι Ζαπατίστας δεν είναι «εκείνοι»: εκείνοι είναι «εμείς» – εμείς είμαστε «εμείς». Όταν τα τεράστια πλήθη που διαδήλωσαν στην Πόλη του Μεξικού και σ' άλλες πόλεις τον Φλεβάρη του '95 μετά την εισβολή του στρατού στην Τσιάπας τραγουδούσαν «*Todos somos Marcos*», δεν δήλωναν καμιά πρόθεσή τους να καταταχτούν στον EZLN. Φώναζαν ότι ο αγώνας των Ζαπατίστας είναι ο αγώνας όλων μας, ότι όλοι είμαστε μέρος του και εκείνος είναι κομμάτι δικό μας, οπουδήποτε και αν βρισκόμαστε.

Όπως είπε η ταγματάρχης Άννα Μαρία στην εναρκτήρια ομιλία της Διηπειρωτικής Συνάντησης: «Πίσω από εμάς είμαστε εσείς. Πίσω από τις κουκουλές μας είναι το πρόσωπο όλων των αποκλεισμένων γυναικών. Όλων των ξεχασμένων ιθαγενών. Όλων των καταδιωγμένων ομοφυλοφίλων. Όλων των περιθωριοποιημένων νέων. Όλων των κατατρεγμένων μεταναστών. Όλων των φυλακισμένων για το λόγο τους και τη σκέψη τους. Όλων των ταπεινωμένων εργατών. Όλων των νεκρών από λησμονιά. Όλων των απλών και συνηθισμένων αντρών και γυναικών που δεν μετράνε, που δεν φαίνονται, που δεν έχουν όνομα, που δεν έχουν αύριο».

Είμαστε όλοι ζαπατίστας. Οι ζαπατίστας της Τσιάπας άναψαν μια φλόγα, αλλά ο αγώνας για την μετατροπή της «αξιοπρέπειας και της εξέγερσης σε ελευθερία και αξιοπρέπεια» είναι δικός μας.

Μετάφραση: Ευγενία Μιχαλοπούλου, Χρήστος Στεφάνου

Σημειώσεις

1. Βλ. Ζαπατίστας, *Η φλόγα της εξέγερσης*, Στάχυ 1996, σ. 70.

2. Η απάντηση του EZLN στους ισχυρισμούς της κυβέρνησης περιέχεται σε ένα ανακοινωθέν της 9ης Φλεβάρη του 1995: «Όσον αφορά τους δεσμούς του EZLN με την οργάνωση "Δυνάμεις για την Εθνική Απελευθέρωση", ο EZLN¹ μέσω συνεντεύξεων, επιστολών και ανακοινωθέντων, έχει ξεκαθαρίσει ότι στην ίδρυσή του συμμετείχαν μέλη διαφόρων οργανώσεων της χώρας, από αυτές γεννήθηκε ο EZLN και, βαθμιαία, πολιτική και στρατιωτική διοίκηση που πέρασε στις ιθαγενικές κοινότητες. Στις "Δυνάμεις Εθνικής Απελευθέρωσης", ως προγενέστερους του EZLN, η κυβέρνηση πρέπει να προσθέσει όλα τα αντάρτικα του '60 και του '80, τον Αρτούρο Γκάμις, τον Λούιτσο Καμπάνιας, τον Χέναρο Βάσκες Ρόχας, τον Εμιλιάνο Ζαπάτα, τον Φρανσίσκο Βίγια, τον Βισέντε Γκερέρο, τον Χοσέ Μαρία Μορέλος, τον Μιγέλ Ιδάλγο, τον Μπενίτο Χουάρες και πολλούς άλλους που ήδη έχουν σβηστεί από τα βιβλία της ιστορίας, επειδή ένας λαός με μνήμη είναι ένας λαός εξεγερμένος». Λα Χορνάδα, 13 Φλεβάρη του 1995.

3. Βλ. Ζαπατίστας, *Η φλόγα της εξέγερσης*, Στάχυ 1996. Γράμμα στα παιδιά του ορφανοτροφείου της Γκουαδαλαχάρα, σ. 127.

4. Συνέντευξη του Μάρκος στον Cristian C. Lucio, 11 Νοέμβρη 1995 (ανέκδοτη).

5. Το βιβλίο του Ernst Bloch *Naturrecht und Menschliche Würde*, Suhrkamp, Frankfurt, 1961, είναι μια αξιοσημείωτη εξαίρεση. Αν και πολύ κρίσιμο από θεωρητική άποψη, πιθανότατα δεν είχε καμία επιρροή στους ζαπατίστας.

6. Το υπέρτατο παράδειγμα της εργαλειώδους θεωρίας για την επανάσταση είναι σαφώς το *Τι να κάνουμε*, του Λένιν.

7. Η χρήση των εθνικών συμβόλων, της σημαίας και του εθνικού ύμνου, από τους ζαπατίστας έφερε σε αμηχανία κάποιους από τους συμμετέχοντες (ιδιαίτερα τους ευρωπαίους) στη Διπλωματική Συνάντηση στην Τσιάπας. Για μια κριτική στον υποτιθέμενο «εθνικισμό των ζαπατίστας», βλ., για παράδειγμα, Sylvie Deneuve, Charles Reeve και Marc Geoffroy, *Au-delà des passe-montagnes du Sud-Est mexicain*, Abirato, Paris, 1996.

8. Βλ., για παράδειγμα, την Τρίτη Διακήρυξη της Ζούγκλας Λακαντόνα: «Το ιθαγενικό ζήτημα δεν θα λυθεί εάν δεν υπάρξει μια ριζική αλλαγή σε εθνικό επίπεδο. Ο μοναδικός τρόπος για να ενσωματωθούν, με δικαιοσύνη και αξιοπρέπεια, οι ιθαγενείς στο έθνος είναι η αναγνώριση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της κοινωνικής, πολιτισμικής και πολιτικής οργάνωσής τους. Η αυτονομία δεν είναι απόσχιση, είναι ο τρόπος για την ένταξη των πλέον ταπεινωμένων και λησμονημένων στο σύγχρονο Μεξικό. Έτσι το έχει αντιληφθεί ο EZLN από την ίδρυσή του και έτσι το απαιτούν οι ιθαγενικές βάσεις, που είναι και η διοίκηση της οργάνωσής μας. Σήμερα το επαναλαμβάνουμε: «Ο ΑΓΩΝΑΣ ΜΑΣ ΕΙΝΑΙ ΠΑΝΕΘΝΙΚΟΣ»». La Jornada, 2 Γενάρη 1995.

9. Εξεγερμένος Υποδιοικητής Μάρκος: «Μεξικό: Το φεγγάρι ανάμεσα στους καθρέφτες της νύχτας και το κρυστάλλο της μέρας», La Jornada, 9, 10, 11 Ιούλη του 1995.

10. Αυτό αναφέρεται πολύ καθαρά στο *Τι να κάνουμε*, του Λένιν. Για παράδειγμα: «Είπαμε ότι δεν μπορούσε να υπάρχει ακόμα σοσιαλδημοκρατική συνείδηση μέσα στους εργάτες. Η συνείδηση αυτή μπορούσε να έρθει σ' αυτούς μόνο απ'έξω. Η ιστορία όλων των χωρών δείχνει ότι η εργατική τάξη αποκλειστικά με τις δικές της δυνάμεις δεν είναι σε θέση ν' αναπτύξει παρά μόνο μια τρέιτγκιουνιονιστική συνείδηση, δηλαδή την πεποίθηση ότι είναι ανάγκη να ενωθεί σε σωματεία [...]. Η διδασκαλία όμως του σοσιαλισμού αναπτύχθηκε από τις φιλοσοφικές, ιστορικές και οικονομικές θεωρίες, που τις επεξεργάστηκαν οι μορφωμένοι εκπρόσωποι των εύπορων τάξεων, η διανοήση». Λένιν, *Τι να κάνουμε*, Θεμέλιο, 1975, σ. 39-40.

11. Οι ζαπατίστας χρησιμοποιούν την «αλήθεια» και την «αξιοπρέπεια» σαν έννοιες που έχουν το ίδιο νόημα. Μιλάνε για το λόγο τους ως «ο λόγος των οπλισμένων με αλήθεια και φωτιά». Η φωτιά είναι παρούσα, αλλά η αλήθεια είναι πρώτη, όχι μόνο ως ηθική ιδιότητα, αλλά και ως όπλο: είναι οπλισμένοι με την αλήθεια και αυτή είναι ένα όπλο πολύ πιο σημαντικό από τη φωτιά των όπλων τους. Αν και οργανωμένοι ως στρατός, ο στόχος τους είναι να κερδίσουν με την αλήθεια και όχι με τη φωτιά. Η αλήθειά τους δεν αναφέρεται μόνο στην κατάσταση τους ή στην κατάσταση της χώρας αλλά στο ότι μιλάνε την αλήθεια της απαρνημένης αλήθειας.

12. Δεν είναι έκπληξη το γεγονός ότι το «Φτάνει πια!» των ζαπατίστας είχε μεγάλη απήχηση στους «Χωρίς Χαρτιά» (Sin Papeles), το κίνημα των παράνομων μεταναστών στη Γαλλία.

13. Ανακοινωθέν της 17ης Μαρτίου του 1995, La Jornada, 22 Μάρτη 1995.

14. Ζαπατίστας, *Η φλόγα της εξέγερσης*, Στάχυ 1996, σ. 246.

15. «Η δεξαμενή περιέχει, η πηγή ξεχειλίζει». William Blake, *The Proverbs of Heaven and Hell*.

16. «Μια πολιτική δύναμη της οποίας τα μέλη δεν φιλοδοξούν να αναλάβουν αξιώματα ή κυβερνητικές θέσεις οποιουδήποτε βαθμού. Μια πολιτική δύναμη που δεν φιλοδοξεί να καταλάβει την εξουσία. Μια πολιτική δύναμη που δεν θα είναι πολιτικό κόμμα». La Jornada, 2 Γενάρη 1996.

17. Πρώτη Διακήρυξη της Ζούγκλας Λακαντόνα, La Jornada, 3 Γενάρη 1996.

18. Οι ζαπατίστας έχουν συχνά αναφέρει τα δημοψηφίσματα... ως αναγκαίο κομμάτι ενός νέου πολιτικού συστήματος. Ωστόσο, η εμπειρία διαφόρων πολιτειών δείχνει ότι τα δημοψηφίσματα είναι απολύτως ανεπαρκή για την άρθρωση των λαϊκών αποφάσεων και ότι σε κανένα επίπεδο δεν είναι συγκρίσιμα με τις κοινοτικές συζητήσεις, που είναι κεντρικές στην πρακτική των ίδιων των ζαπατίστας.

19. «Και απαιτούμε οι αρχές να είναι άμεσα ανακλητές εάν οι κοινότητες έτσι αποφασίσουν και συμφωνήσουν. Θα μπορούσε να γίνει μέσω ενός δημοψηφίσματος ή παρόμοιων μηχανισμών. Αυτή την εμπειρία οι κοινότητες θέλουν να τη μεταφέρουν σε όλα τα επίπεδα: όταν ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας πια δεν υπηρετεί το λαό αυτόματα να ανακαλείται. Έτσι απλά», Μάρκος, Συνέντευξη τύπου, 26 Φεβράρη 1994.

20. Μάρκος, *Διπλωματική Συνάντηση*, Τσιάπας 1996.

21. «Η κοινωνία των πολιτών, αυτός ο κόσμος χωρίς κόμμα, που δεν φιλοδοξεί να ανήκει σε κανένα πολιτι-

κό κόμμα, που δεν φιλοδοξεί να γίνει κυβέρνηση, αυτό που φιλοδοξεί είναι να εκπληρώσει η κυβέρνηση το λόγο της, να εκπληρώσει τη δουλειά της», Μάρκος, συνέντευξη στον Cristian C. Lucio, ό.π.

22. Σε αυτό το πλαίσιο δεν ενδιαφέρει αν μιλάμε για «εργατική τάξη», «τάξη εργαζομένων» ή «προλεταριάτο»: αυτό που συζητάμε εδώ είναι το ζήτημα του ορισμού αυτού καθ' εαυτόν.

23. Έτσι, για τον Μαρξ, οι καπιταλιστές είναι η προσωποποίηση του κεφαλαίου, όπως ισχυρίζεται επανειλημμένα στο *Κεφάλαιο*. Το προλεταριάτο επίσης εμφανίζεται για πρώτη φορά στις μελέτες του όχι ως καθορισμένη ομάδα, αλλά ως ο πόλος μιας σχέσης ανταγωνιστικής: «μια τάξη [...] που αντιπροσωπεύει [...] την απόλυτη απώλεια του ανθρώπου, και επομένως μπορεί να ξανακερδίσει τον εαυτό της μόνο ξανακερδίζοντας συνολικά τον άνθρωπο. Αυτή η κατάργηση της κοινωνίας ως συγκεκριμένου καθεστώτος είναι το προλεταριάτο». Εισαγωγή στην *Κριτική της Φιλοσοφίας του Δικαίου του Χέγκελ*, Κ. Μαρξ, 1844.

24. Σαφώς ο ανταγωνισμός ποτέ δεν περιοριζόταν στο εργοστάσιο, αλλά και ποτέ δεν διαπερνούσε την κοινωνία με τέτοια δύναμη όπως τώρα.

25. Συνέντευξη του Μάρκος, στον C.C. Lucio, ό.π.